

GAZDÁLKODÁS AZ ALAPÍTVÁNYI ERDŐKBEN KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A
PILISRE

Dr. Csőre Pál - Dr. Oroszi Sándor

1. Az alapítványokról általában

Az alapítványok nagy múltra tekintenek vissza. Már a római jog ismerte ezt az intézményt, mint a "javak összességét" /universitas bonorum/, szemben az egyesülettel /universitas personarum/. Mindkettőt jogi személynek tekintette.

Különbséget kell azonban tennünk az "alapítvány" és az "alap" között. Az első jogi személy, ami azt jelenti, hogy saját vagyona van, tartozásaiért ezzel felel. Az utóbbi pedig csupán egy szerv gazdálkodásában meghatározott célra elkülönített vagyon. A szóhasználat a múltban nem volt következetes, több alapítványra is az "alap" szót használták. /Pl. magyar vallásalap/. A "szervezet" alatt nemcsak az egyes alapítványok belső szervezetét /bizottság, alapítványi tanács, stb./ értjük, hanem felügyeleti, ellenőrzési rendszerét is.

Régi idők óta nagyon sok alapítvány létezett, amelyeknek egy része a belügyminiszteri, más része egyéb tárcák vezetőinek felügyelete alatt állott. /Igy pl. az országos - regnicolaris - alapítvány, amely még II. Mátyás 1609. évi II. decr. 62.tc.-re megy vissza, és amely a koronaörök fizetésére, követségek ellátására, stb. szolgált - a belügyminiszter felügyelete alatt állott. A honvédelmi nevelő és képző intézetekre /pl. Ludovika/, honvéd tisztek leányainak nevelésére létesített alapítvány, stb. a honvédelmi miniszteri felügyelete alá tartozott. Itt a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alá tartozott közalapítványokat tartjuk szem előtt, és azok közül is a magyar vallás-, a tanulmányi- és az egyetemi alapítványokat. Ezek nagyobb birtokokkal és vagyonnal rendelkeztek, és ennél fogva az ilyen birtokokon folyt erdőgazdálkodással való összefüggésük miatt érdemelnek - kitűzött

kutatási célunkra tekintettel - figyelmet.

Magán- és közalapítvány között az a különbség, hogy utóbbit hatósági jogokat gyakorló személy vagy szerv létesítette.¹ Mindkettő Magyarországon is már nagyon régen ismert volt. Gazdag emberek gyakran - általában végintézkedésekkel - rendeltek valamely jótékony célra megfelelő pénzüsszeget, vagy egyéb értéket vagyonukból. Alapítványok felügyeletéről a XVIII. századtól vannak adataink az egyes törvénycikkekben. Ugyanebben az időben már léteznek közalapítványok is.

A magyar katolikus vallásalapítvány keletkezése I. Ferdinánd király 1548. évi /XII./ decretumának 12. cikkére nyúlik vissza. Ez kimondta, hogy "... a pusztán maradt monostorok és klastromok meg káptalanok fekvő jószágait és jövedelmeit tudós plébánosok és az Isten igéjét őszintén hirdető prédikátorok ellátására kell fordítani..."

Az 1715. évi 74.tc. pedig úgy rendelkezett, hogy az egyházi és világi alapítványok, amelyeket az ifjúság nevelésére szolgáló intézetek céljaira hoztak létre, királyi felügyelet alá tartoznak. 1723-ban a törvényhozás ismét foglalkozott ezzel a kérdéssel. Kimondta, hogy "... bárminő kegyes alapítványok s a számítások bekívánása mellett, annak megvizsgálását: vajjon az alapítványok eleget tettek-e? ..." a király magának tartja fenn /70.tc./. /A nagyszombati kollégium ügyével, amelyet még Pázmány Péter alapított, a törvényhozás külön foglalkozott. /1741. évi 43.tc./

Az alapítványokról szóló törvények rendelkezések alapján I. Lipót király lelkészi pénztárt /"Cassa parocharum"/ alapított, amelybe 1733-ban Ferdinánd király 16 ezer forintot rendelt befizetni. Ez az összeg a vallásalap első eredeti javadalma.

II. József 1782-ben a tanítással nem foglalkozó férfi és női szerzetesrendeket feloszlatta, és vagyonukat a vallásalaphoz csatolta. A vagyonukról intézkedő rendelet (1782. szept. 10-én kelt 5439/62.sz.) alapokmánya a tulajdonképpeni vallásalapnak /"Fundus religionarius"/. A pálosok olvasztották be a vallásalapba. /Ezek közé tartozott a pilismaróti uradalom is./

Fontos még tudnunk, hogy II. Lipót 1790-ben kötelezte magát arra, hogy mindenféle alapítványt az alapítók szándéka szerint igazgattat /1790. évi 23.tc./.

Az alapítványok céljukat tekintve többnyire a következő három csoportba tartoztak; jótékonyági, neveltetési és egyházi alapítványok. Létesítésükhöz alapító ügylet szükséges, amelynek tartalma az önálló alapítvány létesítésére irányuló szándék kijelentése, az alapítványi cél kitűzése és az alapítvány eredeti vagyonának kirendelése. Korábbi álláspont szerint alapítvány csak királyi jóváhagyással volt létesíthető. A Kuria később arra az álláspontra helyezkedett, hogy az érvényes alapító ügyleten felül sem hatósági jóváhagyás, sem az alapítólevél bemutatása nem szükséges.²

A közalapítványok felügyeletét a XVIII. században - miként már utaltunk rá - az uralkodó magának tartotta fenn. Vagyonkezelésük tényleges ellenőrzését 1867-ig a Helytartótanács gyakorolta. Azóta az alapítvány annak a kormányhatóságnak a felügyelete alatt állt, amelynek ügykörébe céljának természete szerint tartozott. A közalapítványok jogi ügyeinek intézésére és képviselőikre a közalapítványi királyi ügyigazgatóság szolgált. A törvényhatóságokról szóló 1868. évi XXI.tc. az alispán feladatává tette, hogy havonta egyszer vizsgálja meg többek között az alapítványok pénztárát is /68 §.g. pont/.

Különleges helyzete miatt érdemel említést a vallásalap /Magyar Katolikus Vallásalap/, amelynek jogi helyzetét a múlt század végén külön országgyűlési bizottság vizsgálta. A nagy vitát és sok ellentmondást felkavart ügy végül is azzal a megállapítással zárult, hogy az alapítvánnyal kizárólag a katolikus egyház rendelkezik.³

Az állami felügyeleti kör bővítésének jele, hogy 1921-ben miniszterelnöki rendelet előírása szerint az alapítvány törzsvagyonára vonatkozó bármely intézkedés csak a felügyeleti jog gyakorlására hivatott illetékes miniszter jóváhagyásával érvényes (9871/1921.ME.sz. rendelet). Az iskolaalapítványokra vonatkozóan az alapító jogügylet kormányhatósági jóváhagyása az 1883. évi XXX.tc. rendelkezései alapján szükséges. A gyakorlat a két világháború között mindinkább az alapítólevelek hatósági jóváhagyatása felé tolódott.

Az 1929. évi XXXIII.tc. Károlyi Mihály vagyonának elkobzott részéből létrehozta a Nemzeti Közművelődési Alapítványt. A törvényben megjelölt célok megvalósítására külön bizottságot jelölt ki, amelynek működéséről a kormánynak kellett jelentést tennie az országgyűlés felé. A bizottság tagjait a Magyar Tudományos Akadémia tanácsadó testületének javaslatára a miniszterelnök a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértőleg nevezte ki. A törvény kimondta, hogy az alapítvány főfelügyeleti hatósága a vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki a jogkörét a miniszterelnökkel egyetértőleg gyakorolja. Az alapítvány szervei: az alapítványi főgondnok és az alapítványi tanács. A törvény felhatalmazása alapján az alapítvány szervezetét és az alapítvány szerveinek hatáskörét a miniszterelnök állapította meg (4000/1929. ME.sz. rendelet).⁴ /1.számú melléklet./

A két világháború közötti időszakból még érdemes kiemelni az egyik legjelentősebb magánalapítványt, a gr. Apponyi Sándor-félét. Ennek révén nemcsak értékes könyvek és egyéb "vagyonosságok" kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba, hanem a lengyeli uradalom javai /benne jelentős erdők/ is az alapító levélben meghatározott célokat szolgálták. /2.számú melléklet./

A felügyeleti szervek mindig nagy súlyt helyeztek arra, hogy az alapítványok vagyonát a kezelő szervek megőrizték, ha lehet növeljék is, az alapítványi gazdaságokat pedig jövedelmezővé tegyék. Az előzőekben már említettük, hogy br. Eötvös József rendelete is erre hívta fel a figyelmet 1867-ben. Ezeket a célokat szolgálták a különböző alapítványi szabályzatok is. 1921-ben miniszterelnöki rendelet gondoskodott az alapítványi törzsvagyon biztosításáról (9871/1921. ME.sz. rendelet/. Ez kimondta, hogy az alapítvány törzsvagyonára vonatkozó bármely intézkedés csak a felügyeleti jogot gyakorló miniszter jóváhagyásával érvényes. Ennélfogva az alapítvány törzsvagyonához tartozó ingatlant, vagy más vagyontárgyat elidegeníteni vagy megterhelni, pénzüintézeteknél, vagy másutt elhelyezett, az alapítványi törzsvagyonhoz tartozó értékpapírt vagy készpénzt kiadni is csak az illetékes miniszter jóváhagyásával lehetett.

Az alapítványok törzsvagyona az idők folyamán erősen megváltozott. Talán érdemes néhány közalapítvány anyagi helyzetét röviden vázolni. A vallásalap vagyona a XVIII. század végén 5 559 195 frt volt. 1885-ben mintegy 22 milliót mutatnak ki, 1915-ben ismét csak 14 657 204 frt szerepel a vagyonkimutatásban. A tanulmányi alap 1885-ben mintegy 9 millió forint tőkével rendelkezett, amely 1915-ben 6 és fél millióra csökkent. Az egyetemi alap még szerényebb összegekkel rendelkezett. 1885-ben vagyona mintegy 5 millió forintot tett ki.⁵

A vallásalap gazdálkodása az 1850-1866 közötti években változatos képet mutatott ugyan, de végeredményben 5 623 871 frt bevételi többlettel szemben 4 872 201 frt hiány mutatkozott. Az ingatlanok gazdálkodási mérlege is hol aktív, hol passzív volt. Az 1867-1871. években többlet, az 1872-1882. években hiány mutatkozott, de 1883-tól minden év többlettel zárult.⁶

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy az alapítványi vagyonok létesítése, kezelése és nem utolsósorban a jövedelmezőségükre való törekvés mindig alapvető követelmény volt. Így érthető, hogy a mező- és erdőgazdasági birtokon folyó gazdálkodás szabályozása, a birtokok kezelése is sok figyelmet kapott. Vizsgáljuk meg ezt a kérdést közelebbről is.

2. Gazdálkodás a közalapítványi erdőkben az első világháború végéig

A közalapítványi erdőgazdaságokat 1795-ben kezdték szervezni. Az erre vonatkozó előterjesztést a királyhoz a magyar udvari kancellária nyújtotta be 1795. április 27-én. Ez 1796-ban nyert legfelsőbb megerősítést. Ugyanakkor a kancellária rendeletet adott ki a helytartótanácshoz a közalapítványoknál öt kerületi erdőmesteri állás rendszeresítésére.⁷ 1800-ban a következő helyeken működtek közalapítványi erdőmesterek: Vágsellye /Zobor/, Jászó, Sajólád /Sárospatak/, Martinsberg, Pest /Piliscsaba/, Pécsvárad, Kuttyevo, Nagyvárad /Szent-Márton/. /A zárójelbe tett helységnév az erdőmester lakhelyét jelzi./

A bécsi udvari pénzügyi hivatal már ugyanebben az évben kezdeményezte a közalapítványi erdők felmérését és állományuk felbecslését, továbbá vágásokra való beosztását.³ A közalapítványi kerületi erdőhivatalok részére ebben az időben már részletes utasítás készült, amellyel a helytartótanács az erdészeti szolgálat ellátását és az alapítványi erdők kezelését részletesen szabályozta. Az utasítás tizenegy fejezete a következő témaköröket ölelte fel:

1. A célszerű vezetés a maga egészében;
2. Az erdészeti beosztottak felügyelete, a velük való bánásmód;
3. A jelenlegi erdőállomány használata és a faállomány egyenletes beosztása;
4. Felvigyázás a favágásoknál és gondoskodás a jövőről;
5. Az urbáriumok figyelemmel kísérése;
6. A makkoltatás, a gubacs és az erdei legelők megbecslése;
7. Az erdei lopások és tüzek elhárítása, továbbá az erdei károk felbecslése, végül a határookra való vigyázás;
8. Az erdészeti viszonya a többi gazdasági ágakhoz;
9. Számvitel és ellenőrzés;
10. A jövő erdészeinek nevelése és képzése;
11. A vadászat vezetése.

Az első fejezet a kerületi erdőmester kötelességeit tárgyalja. Az ő feladata az erdők felmérése, beosztása, felbecslése, a faszükséglet és a faárak ismerete, a kerület erdeinek évente két ízben való megtekintése. Megszabja, hogy mit kell tennie betegség, eltávozás esetén. Hogyan kell a jelentéseket elkészítenie.

A második fejezet foglalkozik az erdőmester alá beosztott személyzet szolgálati viszonyaival. Az erdőlovaglók /Waldbereiter/, a kerületvezető erdészek az erdőmesternek vannak alárendelve, aki őket kötelességeikre kioktatja. Mulasztás esetén az erdőmester büntetést szabhat ki. Elbocsájtás azonban magasabb hatóság jogkörébe tartozik.

A harmadik fejezetből megtudjuk, hogy az erdőmester kötelessége a faszükséglet és a faárak állandó figyelemmel kísérése, épületfának és szerszámfának alkalmas törzsek kijelölése, számozása, ezekről jegyzék készítése. Fontos, hogy faanyagból tartalékokat képezzen. Ezekre elemi csapások esetén lehet szükség. Törekedni kell a tartamos erdőgazdálkodásra. Fontos szempont a gazdaságosság. Ahol más értékesítési lehetőség nincs, a fát szénéégetésre, hamuzsír főzésre, vagy üveghutáknál kell felhasználni.

A negyedik fejezet meghatározza a fakitermelések idejét: ez novembertől márciusig tart. Ez utóbbi hónap végén a vágásokat ki kell takarítani. A marhalegeltetést általában meg kell tiltani. Fontos feladat a famagvak gyűjtése. Az erdőművelés háromféle módja: sarjaztatás, erdősítés, előtilosok alkalmazása.

Az ötödik fejezet szerint a helybeli lakosok faizása nem szolgálhat kereskedelmi célokat. Ahol lehet rezervátumokat kell kialakítani. Feküfát hetenként kétszer lehet kiadni. Az erdei kihágásokat az úriszéken kell elbírálni, illetve megbüntetni.

A hatodik fejezet szerint az erdőmester köteles a helyszínen elbírálni a makkoltatás, gubacsgyűjtés és erdei legeltetés engedélyezésének indokoltságát. Ezekre a jobbágyok az urbárium szerint jogosultak.

A hetedik szerint az erdei lopások megakadályozása az erdőmester egyik legfontosabb feladata. Kisebb lopás 3 napi robottal büntetendő. Nagyobb kárt okozó lopás ügye az úriszék elé tartozik. Ha idegenek követnek el erdei lopást, tőlük minden szerszámot el kell venni. Az erdőben nyáron tilos a tűzgyújtás.

A nyolcadik fejezet a különböző gazdasági ágazatok együttműködéséről szól. A birtok helyes igazgatása és az uradalmi haszon növelése érdekében kötelesek egymásnak segítséget adni. Különösen a szükséges munkaerő, a robotnapok elosztásának célszerűsége a vezérlő szempont.

A kilencedik fejezet megszabja, hogy az erdei termékeket az uradalom saját szükségleteire termelt, az alattvalóknak kiadott és az eladásra szánt mennyiségek szerint elkülönítve kell számon tartani. Így kell vezetni az anyagszámadást és a pénzelszámolást egyaránt a megfelelő nyomtatványok felhasználásával. Ezeket a számadásokat az erdőlovaglónak kell vezetniük és negyedévenként a kerületi erdőmesternek megküldeniük. Közvetlenül a vágásterületről csak a már felmért épület- és szerszámfát szabad kiadni. Az összehordott tűzifát a kerület tavaszi bejárásakor az erdőmester jelenlétében kell leltárba venni.

A tizedik fejezetből megtudjuk, hogy a szakemberutánpótlás biztosítása érdekében minden erdőmesternek engedélyeznek egy erdő-

hivatali gyakornok alkalmazását, aki egyúttal az irnoki teendőket is ellátja. A gyakorroknak rajzolósi és számolási készséggel is kell rendelkeznie, továbbá a mérés tudományát is el kell sajátítania. Időnként más és más erdőrészben tevékenykedjen, azután az erdőmester vezesse be az erdészeti tudományokba is. Három év után vizsgát kell tennie. Az erdőlovaglók és a kerületi erdészek mellett az erdőőrök helyett "waidjungen" kell tartani. Minden erdőhivatalt el kell látni a legszükségesebb mérőeszközökkel.

A tizenegyedik fejezet a vadászatról szól, amelynek irányítása szintén az erdőmester feladata. Köteles a védett területek beosztását - a körzeti prefektussal egyetértésben - táblákkal kijelölni. A vadhús értékesítése az erdei személyzet feladata. A vadászat bérbeadását az erdőmester készíti elő - ha ez indokolt - és a prefektus hagyja jóvá.

Az utasítás sokszor hivatkozik mellékletekre, amelyek többnyire az egyes hivatali tevékenységekhez szükséges mintát tartalmazzák /jelentések, elszámolások, más hivatali szervekkel való érintkezés, stb. formái/.

1801-ben egységes utasításban szabályozták a közalapítványi birtokokon levő erdők felmérését és megbecslését.⁹ Az utasítás bevezetőben előadja, hogy a megfelelő gazdálkodás érdekében az erdők területét, a faállományt és az évi hozamot fel kell mérni. Ezt a munkát nem végezheti földmérő mérnök egyedül, hanem kell mellé egy erdészt is adni, mivel az erdőmesternek nincs arra ideje, hogy ezt a munkát maga végezze el. Javaslatára a körzeti prefektus nevez ki földmérőt, de az erdőmesternek időnkint ellenőriznie kell a munka végzésének szakszerűségét. A területfelmérés holdanként történjen. Egy hold 1600 □ ölet tartalmaz, egy öl 6 láb és egy láb 12 coll.

A térképeket községek vagy erdőrészek szerinti tagolásban kell elkészíteni, és ezekből a résztérképekből főterképet alkotni. Fontos, hogy az erdők határainak térképen történő feltüntetése mellett a határokat szövegesen is leírják. Ahol a határ vitás, azt előzetesen a szomszédokkal be kell járni, és csak az egyeztetés után lehet az erdőbecslést elvégeztetni. A térképek úgy ké-

szítendők, hogy azokra minden lényeges erdőgazdasági változás később rávezethető legyen, ami által a térkép hosszú ideig használható marad. A lomb- és a tűlevelű erdőket kell csak különböző színekkel feltüntetni, ezen belül a fafajok feltüntetését a szöveges leírás tartalmazza. A térképeket egységes minta szerint kell elkészíteni. Az előtérésnek kitett erdőknél csak az árvizes területet kell feltüntetni, vízszint megjelölés nélkül.

A térkép helyes elkészítéséért a mérnök felelős. A hibák kijavításáról az ő költségére kell gondoskodni. Annak érdekében, hogy a térkép idővel áttekinthetetlené ne váljék, csak a teljesen letermelt erdőrészekbe vezetendő be ez a körülmény - a termelés évszámának feltüntetésével. Az egyéb változások az erdőleírásba kerüljenek a Helytartótanácsnak történő bejelentéssel.

Ha az erdőt már felmérték, minden beosztást az erdőmester vezetésével kell elvégezni, feltéve, hogy az erdő használatát már meghatározták, amit az erdőmester előterjesztésére a Helytartótanács hagy jóvá. Az éves vágások beosztása csak az erdőállomány felbecslése után történhet meg. Nagyobb erdőterületeken egy öl széles nyiladékokat kell vágatni.

Ezek után az utasítás a felmérést és becslést végző mérnök ellátásáról, fizetéséről rendelkezik. A mérnök az uradalomtól robot segítséget és szállítást kap. Télen két, nyáron egy öl tüzi-fát térítésmentesen vihet el. Díjazását az elvégzett munka arányában, részletekben kapja. Ezt a Helytartótanács a munka nehezebb vagy könnyebb voltának ismerete alapján esetenként állapítja meg. A mérnök az erdőtérképekért egységbért, az erdőbecslésért azonban - a helyi körülményeknek megfelelően - napidíjat kap. A napi-díj az ilyen munkára külön alkalmazott tisztviselőknek 2-3 fl, a saját erdei tisztviselőknek viszont 1.-től 1,30 fl.

Az erdők becslése.

Magyarországon a vágásérettségi kor talaj és egyéb viszonyok szerint fafajonként a következő:

Épületfánál: tölgy	40-150 év
bükk	70-140 év
nyír	20- 50 év
éger	20- 48 év
nyár	20- 30 év

Vegyes sarjerdőnél:	20- 50 év
Tűlevelűek:	vörösfenyő 80-180 év
	erdei fenyő 60-120 év
	jegenyefenyő 70-140 év
	lucfenyő 70-140 év

A helyi körülményeknek /klíma, talaj/ megfelelően az ügyes erdész ezeket az éveket meg is rövidítheti, de meghosszabbításra nincs szükség. Az erdők tartamos használata tehát a tényleges állománynak és a növedéknek az összevetése alapján állapítható meg. Egy-egy hold erdő faállományának felmérése érdekében próbádöntéseket kell végezni, a faanyagot feldolgozni ahhoz, hogy a kikerülő famennyiség öleekben pontosan meghatározható legyen. A felmért erdő területe /holdakban/ és a holdanként található fatömeg, illetve a növedék alapján lehet meghatározni az éves vágásterület nagyságát, továbbá a vágható fa számát öleekben. Az állófánál az épületfa fatömegét is a tűzifával együtt öleekben lehet csak meghatározni.

A becslést végző személy mindig szakértő erdészeti tisztviselő legyen. A becslés eredményeit a fenti előírásoknak megfelelően az erre rendszeresített táblázat megfelelő rovataiba bejegyezni. Egyebekben azonban az erdőbecslésre általános előírás nincs, azt a helyi viszonyokkal összhangban kell a szakembernek a leggondosabb odafigyeléssel kidolgozni. Az éves vágástervet a Helytartótanácshoz be kell jelenteni.

A fentiekén kívül még a következők tartoznak az erdőgazdálkodás szabályozása körébe:

- Ha sok szántóföld és rét van az erdők között, javaslatot kell tenni azok cseréjére, illetve ezek helyett erdők kiirtására;
- Ahol rezervált erdők vannak, azokat őrizettségükre tekintettel kell beosztani;
- Mivel a vadászat vonatkozásában az alapítványoknak másokkal azonos jogai vannak, ahol a vadászatot megtiltják, azokat az erdőket az erdőmester határozza meg és a mérnök a térképen tüntesse fel.

Az utasítás kiadása előtt értekezletet tartottak a bécsi pénzügyi hivatal, a magyar udvari kancellária és az udvari fővadászmester. Ezen bizonyos egyszerűsítéseket határoztak el a tervezeten, egyrészt a munkák meggyorsítása, másrészt költségkímélés

céljából. Annak érdekében, hogy Magyarországon a kellő szakismeretekkel rendelkező munkaerő a felmérés céljára biztosítható legyen, elhatározták, hogy az udvari vadászmeisteri hivatal szakembereket küldjön, akik az utasítás végrehajtása céljából eligazításokat tartsanak.¹⁰

A közalapítványok kezelésének irányítását 1867-ig a Helytartótanács felügyelete alatt működő Directoratus causarum politico-fundationdi látta el. A vallás- és közoktatásügyi miniszter /br. Eötvös József/ 1867-ben rendeletet adott ki az akkor felállított vallási-, tanulmányi- és közalapítványi királyi ügyigazgatóságok, valamint az alárendelt ügyvédek és kezelő hivatalok számára (10.165/1867.sz.). Ebben részletesen meghatározta az ügyigazgatóság feladatát, az eljáró tisztviselők jogait és kötelességeit, az ügykezelés módját. Ugyanekkor a közalapítványi kir. ügyigazgató részletes utasítása tartalmazta az eljárás során használandó iratok /jegyzőkönyv, előadói könyv, mutatókönyv...iratjegyzék perlajstrom, stb./ mintáját.

Eötvös Józsefnek egy másik rendeletéből (9351/1867.VKM.) kiderül, hogy az alapítványi jószágok addig csak csekély jövedelmet hoztak, amelynek oka az aránytalan megterhelés. Ezért jelentést kér arról, hogy milyen összegre rúgtak a kezelési költségek, milyen összegeket tettek ki az adók, végül milyen megterhelést jelentettek a kegyúri tartozások az 1866. és az 1867. években. Megtudjuk itt azt is, hogy a földbirtokok egy része bérbe volt adva; a rendelet érdeklődik aziránt is, hogy mekkora bérleti összegeknek kellett volna befolyjniuk.

Külön rendelet szabályozta azt, hogy az alapítványi birtokok haszonbérét milyen esetekben lehet elengedni (9352/1867.).

A VKM-rendeletek kitértek az erdők kezelési és jövedelmezőségének kérdésére is. "...Valamint az épület- és tűzifa eladása körül utóbbi időben mutatkozó nagyobb lendület az erdőségek eddigi csekély jövedelmének emelésére nyújtván kilátást: oda kell törekedni, hogy e célra hasznos eladási vállalatok létesíttessenek; ott azonban, hol rónaságokon, jó talajú földön aránytalanul csekély jövedelmet hajtó egyes erdőrészek léteznek, melyeknek megőrzése nehéz, kezelésük pedig költséges ... nagyobb jövedelem te-

kintetéből nem elleneztetik, hogy azok előleges bejelentés után szántóföldre alakíttassanak át." (7511/1867.) /Erre a továbbiakban Cegléd-környékén látunk példát./

A kiegyezés utáni időben a közalapítványok vagyonának mintegy fele ingatlanokban volt. A vallásalapítvány vagyonát 1885-ben 22 millió forintra becsülték,¹¹ amelynek 48 %-át tették ki az ingatlanok.¹² A legnagyobb közalapítványok ebben az időben az egyetemi-, a tanulmányi- és a vallásalapítványok voltak. Ezeknek a birtokain jelentős részben erdők léteztek, amelyeknek terjedelme meghaladta a 100 ezer kh-t. /57 550 ha-t./ Az erdők az országban szétszórva, összesen 39 uradalomban voltak, amelyeket 6 gazdasági kerületben kezeltek: Cegléd, Misllye, Csákova, Somlóvásárhely, Sellye, Pécsvárad. Az egyes erdők kiterjedése nagyon változatos képet mutatott 113 /65/ és 17 867 kh /10 288 ha/ között mozgott birtokonként.

Az alapítványi erdők területe az 1890-es évekre meghaladta a 120 ezer kh-t /kb. 69 060 ha/. 1893-ban például 126 612 kh /72 865 ha/ volt, majd valamelyest csökkent.¹⁴ Bedő Albert 1885-ben még 143 524 kh-at /82 598 Ha-t/ mutatott ki, amely az összes erdőállomány 1,08 %-át jelentette.¹⁵ Itt érdemes megemlíteni, hogy az alapítványi erdők ismereteseek voltak Európa több országában /Ausztria, Bulgária, Németország, Norvégia, Románia, Svédország/ is, de százalékos arányuk alapján sehol sem játszottak meghatározó szerepet. Németországban például a múlt század végén területük 25 ezer hektárral /13,4 %-kal/ növekedett, de így is csupán 211 015 ha, az összes erdőterület 1,5 %-a volt közalapítványi. Ausztriában ugyan viszonylag magas volt az alapítványi erdők aránya /3,4 %/, de ennek java része Bukovinában, a görögkeleti egyház vallásalapítványa volt /227 071 ha/.¹⁶

1873-ban a közalapítványi erdők a következőképpen oszlottak meg:

egyetemi-	21 681,2 kh	/12 477,5 ha/
tanulmányi-	21 849,4 kh	/12 574,3 ha/
vallás- alapítványi	55 080,6 kh	/31 698,9 ha/
megürült egyházi jószág	2925,0 kh	/ 1683,3 ha/
Összesen:	101 536,2 kh	/58 434,1 ha/

A 101 536 kh-t kitevő összes közalapítványi erdőkben évente 66 846 szabályöl / 1 szabályöl = 100 köbláb/ faanyagot termeltek, amelyből 2 434 308 köbláb a haszonfa és 35 432 szabályöl a tűzifa. Ebből saját üzemi felhasználásra, alkalmazottak failletményére, kegyúri járandóságra és a községek számára jutott 16 000 köbláb haszonfa és 7071 öl tűzifa. A többi került eladásra.¹⁸

Mielőtt az erdők a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium /VKM/ felügyelete alá kerültek volna, 1861-1866-ig kat. holdanként átlagosan évi 36 kr-t hoztak tiszta jövedelem gyanánt. 1866-ban 14 kr volt a ráfizetés, de azután 1867-től a következő 6 év átlagában már 1 frt 82 kr volt a tiszta jövedelem. Ez jelenleg - írták 1873-ban - 3 frt 86 kr-t mutat, annak ellenére, hogy 15 000 frt-nyi kegyúri járandóságot szolgáltatnak ki, és nagy beruházások is történtek.¹⁹

Egyike volt a legnagyobb erdőbirtokoknak a pilismaróti uradalom erdeje. A birtok teljes területe 10 733 kh-t /6176,8 ha/ tett ki, amelyből erdő 9233 /5313,6 ha/ volt. Az egész a ceglédi főtitzstség igazgatása alatt állt, de az egyik részét a pilismaróti /5139 kh - 2957,5 ha/, a másikat a pilisszentkereszti erdőgondnokság /4094 kh - 2356,1 ha/ kezelte.²⁰

Az erdők kezeléséről így ír Hoffmann Sándor 1875-ben: /Szál-erdők:/ "... A tölgy állabokban vigályvágások vezetnek... Mesterséges felújításnál - ha a körülmények engedik - fekete-, erdei-, néha luc-, vörös- és sima fenyővel... Bükk és tölgy vetéssel, a többi fafaj csemete ültetéssel... 1868 óta nagyobb területekre fenyőket ültetnek, amelyek nagyrészt szépen fejlődnek. A csemetékertek 100 000 db 1-3 éves csemetét adnak évente. Egy kert fenntartása 300 fl-be kerül évente" stb. A sarjerdőknél az átlagos záródás 0,7, mert a sarjhajtások túl öregek, mivel ezeket 60-80 éves vágásfordulóiban /"fordaszak"-okban/ kezelték.

Figyelmet érdemel néhány adat az árakra és a bérekre vonatkozólag: 1 köbláb /0,03 m³/ haszonfa tőára 18-20 krajcár. Dunai faraktárból budapesti faraktárba szállítás és ott rakásolás bére 2 frt 98 kr; 1 köbláb haszonfa levágás, elkészítés 2 kr, 1 öl kemény hasábfá vágatása 1 frt 40 kr.

Az összes kitermelt famennyiség évente 60 000 köbláb épületfa,

ugyanennyi haszonfa és 6845 öl tűzifa. /1 öl = 80 köbláb./

A faanyagot exportra, belkereskedelem részére és helyi fogyasztásra termelték. Jelentős mennyiség jutott szerszám-, donga- és bognárfából kivitelre is. Nevezetes volt a "cserhámüzem". Évente 1000 öl hámozott fát adtak el egy cégnek, ölenként 8 frt 20 kr-ért. Ebből évi 7946 frt a bevétel /4573 frt a tiszta jövedelem/. A mellékhasználatok közül a legtöbbet a bérbeadott kőbányák hozták /évi 1200 frt/. Az uradalom évi összes bevétele fából 93 234 frt, mellékhasználatokkal együtt 99 104 frt, amelyből a kiadások levonása után megmaradt tiszta jövedelem 43 218 frt, vagyis holdanként 4 frt 68 kr.

Ezekben a kedvező eredményekben közrejátszott az erdők fekvése, a dunai szállítás, illetőleg a budapesti értékesítés lehetősége. Az 5 vágásból ugyan 3-ra versenytárgyalást hirdettek tővön való értékesítésre. /A pályázatokat a VKM VIII. ügyosztályához kellett beadni./

Az alapítványi erdőbirtok az 1879. évi XXXI.tc. /erdőtörvény/ szerint a kötött forgalmú birtokok közé tartoztak. Így a törvény életbe léptetését 5 éven belül üzemtervet kellett beterjeszteni /18.§/. Ezt a létrehozott közalapítványi erdőrendezőség - általában a környező, hasonló jogállású erdőbirtokosokat megelőzve - készítette el. Néhány dél-magyarországi erdő üzemtervét említjük itt csak meg.

Tudjuk például, hogy Jerszeg /Érszeg/ határában lévő 3603 kh-nyi /2074 ha/ erdőt 100 éves vágásfordulóban, szálerdőüzemben kívánták kezelni. /Ezek zömmel tölgyesek voltak./ Vermes község határában két üzemosztályt is elkülönítettek. Az egyikben /524,72 kh - 301,98 ha/ 80 éves fordát és szálerdőüzemet állapítottak meg. A másikban pedig /363 kh - 209 ha/ 15 éves "hársháncsüzemet". A Krassó-Szörény és Temes vármegye területein fekvő községek, Duboz, Ingár, Szilas és Nitzkyfalva határában 2330 kh-nyi /1341 ha/ erdőt pedig 50 éves fordában és sarjerdőüzemben kezeltek.²¹

A csákovai uradalomban az erdőtörvény előtt 2,7 kh /1,55 ha/ területen volt csemetekert, még az erdőtörvény életbe léptetését /1880./ követő években 5,58 kh-on /3,21 ha/ létesítettek csemetekertet. A letermelések, illetve a felújítások nagyságára utal,

hogy 1880-tól 1884-ig 589,9 kh-on /339,5 ha/ ültettek /vetettek/ új erdőt. Az erdősítések fafaja a kőris, a kocsányos és kocsánytalan tölgy, a cser és az amerikai dió /!/ volt.²²

Az üzemterv szerinti gazdálkodás szigorúságára, illetve a lehetséges birtokcserékre egy pilisi példát idézünk.

A telki erdőgondnokság 1915-ben azzal a kéréssel fordult a felügyeleti szervekhez, hogy számára engedélyezzék a ceglédi Kerekerdő kitermelését.²³ Az üzemterv szerint 46,5 kh /26,8 ha/ erdőért cserébe Páty határában 185,6 kh-on /106,8 ha/ telepítettek volna erdőt. Mivel mindkét helység Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében volt, az ügyben első fokon a vármegyei gazdasági albizottság döntött. A gazdasági albizottság - a budapesti erdőfelügyelő véleményére alapozva - úgy látta, hogy a Kerekerdő kitermelését meg kell akadályozni. Indoklásul azt hozta fel, hogy az uradalomnak Cegléd határában más erdeje nincsen, tehát faszükségletét akkor máshonnan kell fedeznie. Ráadásul az erdő kitermelésével - szólt az indoklás - az egyébként is mozgásra hajlamos homok megindulna.

A bizottság a pátyi határt is megvizsgálta, és megállapította, hogy a Hideg-völgyben lévő terület egy része vízmosásos, másik része pedig olyan kopár, amelyet közgazdasági érdekből amúgy is be kellene fásítani. Tudósítottak arról is, hogy a közalapítványi erdőgondnokság a Hideg-völgyben 1914 és 1915 tavaszán 79 kh-on /45,5 ha/ erdősített. /Számunkra érdekes, hogy ebből 44 kh-on - 25,3 ha - fenyőfélékkel, míg a többi területen kocsánytalan tölgygel, cserrel és molyhos tölgygel./ Mindezeket egybevetve úgy látták, hogy sem a letermelendő terület, sem a cserébe felajánlott pátyi határrész nem indokolja a kérés teljesítését.

Az ügy a Földművelésügyi Minisztériumba került, ahol szakértők kiküldését határozták el. Mielőtt azonban rátérnének a szakértők megállapításaira, célszerű a ceglédi erdőírtások hátterét egy kicsit részletesebben megvizsgálnunk.

A vallásalap két Cegléd-környéki erdejére 1888-ban /Töles/ és 1896-ban /Csemő/ készítették el az üzemterveket. Ettől kezdve az erdők azonban csak fogytak. 1903-ban például a csemői részből

/Szőke- és Hosszú-Csemő/ 203,46 kh-t /117,9 ha/, a tölesi erdőből pedig 172,38 kh-t /99,20 ha/ engedélyeztek kitermelésre.²⁴ Az indok: szőlőtelepítés. /Itt csak megjegyezzük, hogy például Delibláton sem a fátlan homokon kezdték a szőlőtelepítést, hanem az erdők helyére ültették a vesszőket./ A vallásalap így fokozatosan eladta a Cegléd-környéki erdeit, bár a tölesi erdő "Kálmán" részét "Cegléd város közönsége kiránduló és üdülőhelyként" változtatta meg. Tehát azt nem írtották ki, oda nem telepítettek szőlőt.

A csemői erdőből csak a Kerekerdő maradt meg, amelyet - az 1903. évi kérvény szerint - "mint gazdasági fás legelőt" kívántak kezelni. Mivel a vonatkozó rendeletek ilyen nem, csak "legelő-erdőt" ismert, a Kerekerdő - sarjerdő üzemben kezelt - legelőerdő lett. Ezt az erdőt akarták 1915-ben szintén szőlőművelésre átalakítani.

Az engedélyezés elbírálására a Földművelésügyi Minisztérium /a mezőgazdasági, sőt agrártörténeti szakíróként is ismert/ Enesei Dorner Bélát és /az Országos Erdészeti Egyesület későbbi történetében is szerepet játszó/ Czillenger Jánost küldte ki. A "királyi jószágfelügyelő" és a "királyi alerdőfelügyelő" 1916 januárjában szállt ki a helyszínre, és készítette el a jelentését.

Írásukban általában jellemezték az erdő talaját és a faállomány-viszonyokat. Megállapították, hogy a "faegyedek nem kifogástalan növésűek, inkább satnyák, mohával borítottak". Ugyanakkor rámutattak, hogy az állomány letermelésével nem keletkezik futóhomok, hiszen a szőlőtermesztés is óvja a talajt.

Az viszont igaz, hagyták jóvá a megyei gazdasági albizottság véleményét, hogy az erdő kiírtásával nagy fátlanság keletkezik, de méltányolni kell az uradalom általános gazdasági érdekeit is. Azok pedig azt követelik, hogy a kevés jövedelmet biztosító erdő helyett intenzív kultúrát, szőlőtermesztést honosítsanak meg. Összességében tehát engedélyezhetőnek találták az erdőírtást azzal, hogy a vallás- a közoktatásügyi miniszter intézkedjen: "a ceglédi uradalom /mintegy 5000 hold/ laza homoktalajú részein a tagutak, taghatárok, birtokhatárok stb, mellett 6-8 öl szélességű akáczászták" létesítéséről. Ezzel nemcsak a környező mezőgazdasági területek termőképességének a növekedését remélték, hanem a fahiány

enyhítését is. Ugyanakkor pedig az uradalom példát mutatna az "Alföld okszerű fásításá"-val a kisbirtokosoknak is. Ime az alföldfásítás céljainak, módjának meghatározása az első világháború éveiből.

A szakértői vélemény alapján engedélyezték a Kerekerdő letermelését, amit minden bizonnyal hamarosan végre is hajtottak, mert 1920-ban az erdők törzskönyvéből a ceglédi erdőt kiírták, míg a pátyi erdőtelepítésekből 46,5 kh-t /26,8 ha/ bevezettek.²⁵

Ezek után tekintsük át a közalapítványi /erdő/gazdálkodás szervezeti keretét.

A közalapítványok gazdálkodása - miként már szóltunk róla - 1783-tól a m.kir. Helytartótanács felügyelete alatt állott. Az alapítványi ügyosztályon 1786-ban csak egy alszámvevőnek volt beosztása. 1793-ban létszámába már a következő munkakörök tartoztak:

- 2 számvevő tanácsos
- 7 számvevő tiszt
- 4 számjegyző
- 7 járulnok

Az előző években az alapítványi számadásokat még a kamarai kerületek számvevői vizsgálták felül. Ebben az évben azonban az alapítványi ügyeket egészen különválasztották a kamarai ügyintézés-től, és fölállították a közalapítványi főpénztári hivatalt. A kormányzat nagy súlyt helyezett arra, hogy ezekről a birtokokról a jövedelmek pontosan beszédhetőek legyenek. Ezért a hivatalnokgárda létszáma egyre növekedett. 1848-ban már az adóügyekkel együtt a következő hivatalnokok ügködtek a közalapítványi birtokok gazdálkodásának ellenőrzésében:

- 2 számvevő
- 6 számvevő tanácsos
- 1 irattárnok és kiadó
- 43 számvevő tiszt
- 23 számjegyző
- 15 járulnok
- 6 gyakornok
- 2 szolga

Az alapítványügyi osztály hatáskörébe tartozott:

A tanulmányi- és vallásalap, egyházi és világi alapítványok, a lelkeszi állások, a közoktatás, a közalapítványi jószágok és uradalmak, végül a közintézetek gazdasági ügyei.²⁶

A közalapítványi birtokok és az ezeken lévő erdők kezelése a kiegyezéstől a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt állott. A közalapítványi ügyek a minisztériumban a VIII. ügyosztályhoz tartoztak. Az erdőkre - mint már utaltunk rá - az üzemterveket a közalapítványi erdőrendezőség készítette, az erdőgazdálkodást akerületi főtitzségeknek elárendelt három kerületi erdőhivatal, illetve az ezekhez tartozó 21 erdőgondnokság végezte. Ezekhez jött még Budapesten egy faraktárgondnokság.²⁷

A régi tiszti címtárakból nyomon kísérelhetjük a közalapítványi birtokok kezelési és igazgatási beosztását. /Ezek azonban nem minden tekintetben egyeznek a más forrásokból származó tájékoztatókkal./ Például a "Magyarország tiszti czim- és névtára 1873"-ban a következőket olvashatjuk: "Alapítványi gazdasági főtitzségek:

1. Csákovai kerület	1 erdőmester,	4 erdész
2. Czeglédi "	1 "	3 "
3. Mislyei "	1 "	2 "
4. Pécs-Váradi "	1 "	7 "
5. Sellyei "	1 "	4 "
6. Somlyó-Vásárhelyi	1 "	1 "

Az "Erdészeti Lapok" 1875. évi évfolyamában már azt a hírt tették közzé, hogy a kerületi erdőhivatalokat megszüntetik az alapítványi erdőbirtokok kezelésénél, és be fogják olvasztani azokat az erdőgondnokságokba, amelyeknek hatáskörét bővítik. Ezek közvetlenül a főtitzségnek lesznek alárendelve, műszakilag pedig a VKM erdészeti alosztályához tartoznak majd. Ez az átszervezés a VKM-ben egy létszámbővítést jelent ugyan, de a kezelési költségekben 9-10 000 forintos megtakarítást eredményez majd, ami kh-kénti jövedelmet 10 krajcárral emelni fogja.²⁸

1887-ben a közalapítványi kir. ügyigazgatóság szervezetét a Címtár a következőképpen adja meg:

Igazgatóság /Bp., VII.ker. Stáció u. 37./

Ügyigazgató
ügyészek
joggyakornok
irattárnok
iktató-kiadó
írnokok

Kerületi ügyészségek:

Buziásfürdő, Szekszárd, Pécsvárad

Kerületi gazdasági főtisztviselők:

1. Csákova

Számtartóság: Nagykövéresen, Csákován

2. Czepléd-mislyei ker.

Főtisztviselő: Czepléden, Számtartóság: Czepléden és Sajó-Ládon.

3. Pécsvárad-Somlyóvásárhely

ker. főtisztviselő: Pécsváradon

Uradalmak: pécsvárad, szekszárdi, Lakocza-szentberek, vaskaszentmártoni, mágocsi, dunaföldvári, vajszlói, somlyó-vásárhelyi, vörösberényi és rokolányi.

4. Sellyei főtisztviselő, számtartó Vágsellyén

kerületi erdőhivatal: Vágsellyén, számtartóság: Znióváralján.

Erdőgazdálkodások: Znióváralja, Liborcs, Kolos, Mária-Család, Pilis-Maróth, Pilis-Szt.-Kereszt.

A kerületek száma tovább csökkent, 1896-ban már csak kettőt említenek, amelyekben kerületi főtisztviselők léteztek. Megmaradtak azonban mint gazdasági felügyelőségek. Az erdészeti személyzet - erdőmesterek, erdészek - átkerültek az erdőgazdálkodásokhoz, amelyeknek száma 1896-ban már 13 lett/Pécsvárad, Szekszárd, Pilismarót, Pilis-Szentkereszt, Telki, Kolos, Liborcs, Znióváralja, Csákova, Kövéres, Jerszeg, Zala-Erdőd, Vajszló/. Mivel a század végére a közalapítványi birtokok, illetve azokon az erdők területe is növekedett, ezzel párhuzamosan több erdőgazdálkodás is létesült, számuk 1918-ra elérte a 15-öt.

A közalapítványi erdőhivatalok, ill. erdőgondnokságok névsora 1945-ig

Apátfalu /Trencsén m./	1900-1918	1913-tól Vágapátfalva
Bátaszék /Tolna m./	1912-1945	Már korábban is létezett mint a Theresianum erdőgazdasága
Bazin /Pozsony m./	1917-1918	
Budapest	1941-1945	
Buják /Nógrád m./	1937-1945	
/Cegléd/ /Pest m./	1873	Mint alapítványi gazd.kerület
Csákova /Temes m./	1873-1909	Mint kerületi főtiszttség 1873- mint erdőgondnokság 1896-
Cseszte /Pozsony m./	1917-1918	
Érszeg /Jerszeg/ - /Krassó-Sz.m./	1896-1918	
Kolos /Nyitra m./	1900-1916	
Lengyel /Tolna m./	1930-1945	
Liborcs	1896-1890	
Liget /Temes m./	1885 1908-1918	
Máriacsalád /Bars m./	1887 1890	
Mislye /Abauj m./	1873-189..	1884-ben Kassa mislyei kerület 1890-ben Cegléddel összevonva
Nagykövéres /Temes m./	1896-1918	1912-ig Kövéres
Pécsvára /Baranya m./	1890-1945	
Pilismarót /Esztergom m./	1896-1945	
Pilisszentkereszt /Pest m./	1896-1945	
Ráczmecske /Baranya m./	-1893	
Sárszentágota /Tolna m./	1943-1945	
Somlóvásárhely /Veszprém m./	1907-1945	
Szekszárd /Tolna m./	1896-1945	
Telki /Pest m./	1900-1945	
Vágsellye /Trencsén m./	1873-1896	
Vajszló /Baranya m./	1885 1896-1945	
Vöröskő /Pozsony m./	1910-1916	
Zala-Erdőd /Zala m./	1896-1906	
Znióváralja /Turóc m./	1873-1918	

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a közalapítványi birtokok gazdálkodását szabályozó rendeletek, illetve az ezeknek megfelelő szervezeti keretek a XVIII. századtól kezdődően létrejöttek, kiépültek. A közalapítványi erdőbirtokok ugyan nem játszottak meghatározó szerepet az ország erdőgazdálkodásában, mégis Magyarország szinte minden részén megtalálhatók voltak. A bennük folyó gazdálkodás - a VKM anyagát nélkülözve - csak nagy vonalakban kísérhető nyomon. A rendelkezésre álló anyagból az derül ki, hogy a közalapítványi erdőkben komoly erőfeszítéseket tettek a korszerű, üzemtervekkel szabályozott gazdálkodás megvalósítására. Ugyanakkor a közalapítványi birtokon is általános volt az a törekvés, amelynek során a síkvidéki erdőket igyekeztek mezőgazdasági /kertészeti/ kultúrává átalakítani. Ebben a folyamatban az állami erdőfelügyeletnek el kellett ismernie a birtokos tágabb gazdasági érdekeit.

3. A közalapítványi erdőgazdálkodás az I. világháború után az erdők államosításáig.

A két világháború közötti időszak erdőgazdálkodásának feltárását nagyban nehezíti az a tény, hogy a VKM anyaga 1956-ban elpusztult. A megyei levéltárakban /gondolunk itt elsősorban Pest megyére/, pedig legfeljebb csak az üzemtervek fellelhetők. Szerencsére azonban néhány uradalom /például a lengyeli gróf Apponyi Sándor-féle és a csákvári gróf Esterházy-uradalom/ iratanyaga fennmaradt. Ezekben találunk az alapítványi erdőkre vonatkozóan is adatokat, illetve munkánk során idős, egykori közalapítványi alkalmazott visszaemlékezésére is támaszkodhattunk.

A két világháború közötti időszak alapítványi erdőgazdálkodásának elemzéséhez legelőször az erdők kiterjedését kell áttekintenünk. Itt a rendelkezésünkre álló forrása meglehetősen ellentmondásosak. Lássuk azért ezeket az adatokat.

Az "Erdészeti Statisztikai Közlemények" szerint 1927-ben az 1879. évi XXXI.tc. 17.§-a alá tartozó közalapítványi birtokok er-

dőterülete 38 661 kh /22 249,4 ha/ volt.²⁹ Ennek az adatnak el-
lent mond a VKM - nyomtatásban is megjelent - területkimutatása,
amely 1934-ben 47 115 kh /27 114,7 ha/ erdőterületet jelez.³⁰
Az 1935. évi földbirtokviszonyokat tartalmazó könyv szerint 563
köz- és magánalapítványi birtok területe 262 111 kh /150 844,9
ha/ volt, amelyből az erdők 65 520 kh-at /37 706,8 ha/ tettek
ki.³¹

A közalapítványi erdőket az 1923. évi XVIII.tc. alapján er-
dőhivatalok kezelték. 1927-ben 8 erdőhivatalt soroltak fel, ame-
lyek mind a Dunántúlon voltak. Ezek: Bátaszék, Pilismarót, Pilis-
szentkereszt, Pécsvárad, Szekszárd, Somlóvásárhely, Telki, Vajsz-
ló. Ezekhez jött 1930-tól Lengyel, 1937-től Buják, 1941-től Buda-
pest és 1943-tól Sárszentágota. Így a megszűnésükkor a számuk 12
volt.

Mielőtt néhány erdőhivatal gazdálkodását közelebbről megvizs-
gálnánk, foglalkoznunk kell azzal az 1928-29-ben szerkesztett em-
lékirattal, amelyet "a magyar katolikus vallás- és tanulmányi a-
lap, valamint az utóbbi istápolására szolgáló apátsági és prépost-
sági erdőbirtokok gazdasági viszonyairól" készítettek.³²

Az irat szerint a "Csonka-Magyarországon lévő és a magyar
kath. vallásalap tulajdonát képező erdőbirtokok" kiterjedése:

erdőterület	20 311,8 kat. hold	/11 689,4 ha/
nyiladékok és egyéb termékeny terület	1 265,4 kat. hold	/728,2 ha/
Terméketlen terület	214,4 kat. hold	/123,4 ha/
<hr/>		
Összesen:	21 791,6 kat. hold	/12 541,1 ha/

A tanulmányi alap és a hozzátartozó apátsági és prépostsá-
gi erdőbirtokok kiterjedése:

erdőterület	10 683,7 kat. hold	/6 148,5 ha/
nyiladékok és egyéb termékeny terület	847,8 kat. hold	/487,9 ha/
terméketlen terület	246,8 kat. hold	/142,0 ha/
<hr/>		
Összesen:	11 778,3 kat. hold	/6 778,4 ha/

Érdemes áttekinteni a különböző üzemmódok szerinti megoszlást is.

A magyar kat. <u>vallásalap</u> uradalom erdőterülete	20 311,8 kat. hold	/11 689,4 ha/
Ebből 80-100 éves vágásfordulóval kezelt szálerdő	18 928,8 kat. hold	/10 893,5 ha/
30-40 éves fordulóra kezelt sarj- erdő	1 383,0 kat. hold	/795,9 ha/

A magyar kat. <u>tanulmányi alap</u> ura- dalom és tartozékainak /apátságok és prépostságok/ erdőterülete ...	10 683,7 kat. hold	/6 148,5 ha/
Ebből 60-120 éves vágásfordulóval kezelt szálerdő	9 089,0 kat. hold	/5 230,7 ha/
sarjerdő	1 594,7 kat. hold	/917,8 ha/

Együtt véve a vallás- és tanulmányalapítványi uradalmakat 28 017,8
k.hold /16 124,2 ha/ a szálerdő /90,4 %/ és 2977,7 k.hold /1713,7
ha/ a sarjerdő /9,6 %/. /Az összes erdőterület ezek szerint:
30 995, kh - 17 837,9 ha.

Sarjerdőként túlnyomóan csakis az összetételüknél fogva ar-
ra hivatott erdőket kezelték.

Nevezetesen:

- 1149,2 kh /661,4 ha/ Dunamenti puhafaerdő /nyár, fűz/
- 1042,7 kh /600,1 ha/ alföldi akácfasarjerdő
- 231,2 kh /133,1 ha/ vízmosásokat megkötő akácsarjerdő
- 534,6 kh /307,7 ha/ "oly kemény fanemű, de részben szintén akáczból ál-
- 2977,7 kh /1713,7 ha/ ló sarjerdő, a hol a birtokos érdeke /jövedelmező-
ség/ parancsolóan megköveteli a sarjerdő üzemet"

Az emlékiratban rámutattak, hogy mind a vallás-, mind a ta-
nulmányi alap erdőségei úgyszólván kizárólag lombfaerdők, fenyő-
félék csak kisebb foltokban fordultak elő. A lombfák közül a tölgy-
fák a vallásalapítványi erdőkben mintegy 50 %-kal, a tanulmányi
alapítványiakban csak mintegy 20 %-kal szerepeltek. Egyebekben
főleg a cser és a gyertyán foglalta el a területet. A sarjerdők-
ben a nyárfafélék és az akác volt az uralkodó.

Rendkívül kedvezőtlen volt a faállományok korbeli eloszlása.

Túlnyomórészt 60 éven aluli faállományok voltak. A vallásalapítványi erdőkben csupán 12 %, a tanulmányi alapítványiakban ugyancsak 12 % a 61 éves és annál idősebb faállomány. Vágható állományokban tehát mindkét erdő igen szegény volt.

A kedvezőtlen gazdasági állapot okai között legelőször azt említették meg, hogy a közalapítványok a trianoni békeszerződéssel éppen a legértékesebb, legjobb erdőállományainkat veszítették el. /Itt elég csak utalnunk a bánáti tölgyesekre, vagy a znióvár-aljai fenyvesekre./ A megmaradt erdők általánosan kedvezőtlen gazdasági állapotának azonban más okai is voltak. Ezek közül érdemes kiemelni a következőket:

1. A korábbi, túlzott fahasználatok következményeit viselték az erdők. Erre példának a pilismaróti vallásalapítványi uradalom példáját hozták fel.

Az uradalomban már az 1885-ben készült gazdasági terv több mint 3 000 kat.holdnyi /1726,5 ha/ erdőterületen részben 25, részben 40 éves fordulóval sarjerdőgazdaságot állapított meg. Ezzel a régi fakészleteket gyorsan felemésztették, és a termőhelyi viszonyoknak nem megfelelő gazdálkodást folytattak /cserhántóüzem/.

Ez a sarjerdőüzemből folyó nagymérvű használat volt a fő oka annak, hogy a pilismaróti 5 300 kat. holdas /3050,2 ha/ erdőben /"amely egykor fában dús, szép növekedésű vegyes lomb-erdő volt"/ szerfát alig, tűzifát is csak vékony méretekben és silány minőségben lehetett termelni /15 % hasáb, 85 % dorong, ág és rözse/.

Tetézte a régebbi tömeges használatot az is, hogy 1917-ben Budapest tűzifaellátásának érdekében az akkori Faértékesítő Hivatal szorgalmazására újabb tömeges fahasználatot végeztek. Ez nem csupán a pilismaróti erdőhivatal vágható állományainak maradványát /kb. 150 hold - 86 ha - kivételével/ emésztette fel, hanem átnyúlt a pilisszentkereszti erdőhivatal területére is, és azt is megfosztotta a vágható állományaitól. Így a régi sarjerdőgazdaságból "már-már kiemelkedett" erdő ismét hosszú időre visszaesett a csekélyebb fatermést hozó terü-

letek közzé. Pilismarót és Pilisszentkereszt pedig közel a felét jelentette a vallásalapítványi erdőknek

A háborút követő faínségnek és ebből kifolyóan a hatóságilag elrendelt ún. kényszertermeléseknek estek áldozatul a Szekszárd körüli tanulmányi alapítványi erdőkben is a jelentékeny kiterjedésű vágható állományok.

2. Az alapítvány kezelésébe került erdők már az átvételkor is meglehetősen gyenge állapotban voltak.

Igy a telki apátsági erdő /2 600 k.hold - 1496,3 ha/, amikor 1885-ben közalapítványi kezelésbe került, kopárokkal megszagattott, tönkrelegeltetett sarjerdő volt. Az erdő lassankénti javulását 1924-ben megszakította az a katasztrófális tornádó, amely június hó 13-án néhány perc alatt 400 k.holdnyi /230,2 ha/ vágható és közel vágható faállományt döntött le.

Rendkívül silány, a régebbi legeltetés által megviselt, sok kopárral bíró sarjerdő volt a márianosztrai vallásalapítványi erdő is /1 600 k.hold - 920,8 ha/.

3. Az erdőbirtokok jövedelmezőségének az is oka, hogy a múltban jelentős kopárfásításokat is végeztek. Ezek azonban még fiatal állományok, soká érik el a vágható kort - érveltek -, viszont az erdősítések jelentős anyagi és adminisztrációs költségeket jelentenek. /Erre legjobb példa a mágocsi vallásalapítványi erdő./

4. Helyenként természeti csapások is előidézték az erdők romlását.

Például a lakócsai apátsági erdőben /2 000 kh - 1151 ha/ 1918 körül kb. 1000 kh-t /576 ha/ 85 éves korban liztharmat-károsítás miatt le kellett vágni. /Az idősebb Dráva-menti állományokat már az 1870-es években kitermelték./

A vágásfordulóval, illetve az évi fahozammal kapcsolatban a következőket állapították meg.

Helyeselték azt a kormányzati törekvést, hogy a sarjerdőket fokozatosan szálerdőkké alakítsák át, ezzel együtt pedig emeljék a véghasználati kort is. Rámutattak, hogy ebben a munkában a közalapítványi erdőrendezők már jelentőset végeztek. Ugyanakkor viszont bírálták a külföldi fa szabad beengedését. Így ugyanis a

drágábban termelt, rosszabb minőségű magyarországi fa nem talált vevőre. Ebből kifolyólag egyes vidékeken a gyérítések nem végezhetők el, sőt a véghasználatok fája is nehezen értékesíthető. /Zalaerdőn például hiába írták ki az árverést, egyetlen vevő sem jelentkezett./

A vállásalapítványi erdők évi fahozamát 33 629 m³-ben /1,66 m³/kh/, a tanulmányi alapét 17 371 m³-ben /1,67 m³/kh/ állapították meg. Ebből a mennyiségből csak 10 %-ot tett ki a mufa, 65-75 %-ot a hasáb- és dorongtüzifa és 15-25 %-ot az ág- és rózsefa.

Az értékesítési viszonyok tehát nem a legkedvezőbbek voltak. A közalapítványi uradalmak már a századfordulón jórészt felhagytak a tővön való értékesítéssel. Azt tapasztalták ugyanis, hogy - kedvezőtlenebb árat érnek el, mintha készárut adnának el /a fatermelő és a kereskedő hasznának jó részét az uradalom szerzi meg/;

- a felújítás, illetve a felújítás érdekében végzett előkészítő vágások nem végezhetők el csak házilagos kitermelés esetén;
- a fakitermelő munkásokat a fakereskedő túlzottan kizsákmányolja, viszont az uradalom szolgálatában álló fakitermelőknek szociális biztonságot tudnak nyújtani,

Ugyanakkor azonban rámutattak arra is, hogy - különösen a Trianon után megmaradt erdőket figyelembe véve - nem tudtak olyan értékes faállományokat kínálni, amelyekre fakereskedők jelentkeztek volna. Így aztán az értékesítésnek változatos formái voltak szokásban.

Részben uradalmi árszabályzat alapján történt az értékesítés. /Például Telki környékén, ahol a helyi szükséglet meg tudta fizetni az uradalom által meghatározott árakat./ Máshol - bányák közelében - egyezség alapján határozták meg a /bánya/fa árát. Ahol pedig jelentős fakereslet mutatkozott mezőgazdasági szerfában, illetve tűzifában, ott a tővön való eladásnak egy különleges módja volt szokásban, az un. szálfaárverés. Ez abból állt, hogy az árszabályzati ár alapulvételével megállapított becsértékkel, az álló fatömeg 3-5 törzsből álló csoportokban a vágásban szóbeli árverésre bocsátották. A tömegesen megjelent vevők a maguk részére kiszemelt csoportokért versenyre keltek, és többnyire meglepő ára-

kat kínáltak. Az így értékesített vágások a becsértéken felül 20-50, sőt 80 %-kal keltek el. Ez az értékesítési mód természetesen csak ott volt alkalmazható, ahol az árverelők nagy tömegére lehetett számítani, s ahol nem annyira kereskedelmi árut szolgáltató fatömegekről, hanem a helyi kisgazdák és a helyi kisipar szükségletét kielégítő faanyagokról volt szó.

A helyi szükségletet meghaladó fatömegek és a jobb kereskedelmi áru értékesítésének szabályszerű módja a központban évről évre tartott, és írásbeli ajánlatokkal kapcsolatos nyilvános árverés. A külföldi fa versenye, illetve a vevők összebeszélése stb. miatt több versenytárgyalás eredményét meg kellett semmisíteni. Az egyes vevőkkel így csak alkutárgyalásokon tudtak eredményt elérni.

Mielőtt a gazdálkodás személyi feltételeit tekintenénk át, szólnunk kell arról is, hogy az előbb kimutatott erdőkerület 31 darabban feküdt. Ez lényegesen megnehezítette a kezelést, különösen pedig a faanyag szállítását. Igaz, Pilismaróton 1918-tól 1924-ig üzemelt egy erdei vasút, de azt a vágható állományok elfogyása miatt át kellett Vajszlóra telepíteni. Tulajdonképpen ez az egyetlen erdő volt modern értelemben feltárva. /Egy kisebb, 3,5 km-es erdei vasút épült még 1926-27-ben Zalaerdődön is./

A padragi tanulmányi alapi erdőkből a vármegyék által épített "kőbányavasúton" szállították le Ajkáig a fát. Egyébként pedig az erdei utakra voltak utalva. Ezek használhatóságát azonban jelentősen rontotta, hogy az 1920-as években a közutak is meglehetősen silány állapotban voltak. A pilisszentkereszti erdők fájának szállítására mintegy 20 ezer pengő költséggel a VKM költségkerete terhére építettek utat. Ugyanakkor szerették volna a Pilisszentkereszt-Mexikó-Pilismarót közötti utat műúttá átalakítani. "Ez az út - indokolták 1929-ben javaslatukat - a természeti szépségekben gazdag Pilis-hegységet derékban szeli át, és hosszú vonalon vallásalapítványi erdőkön vonulva át, a pilismaróti és részben a pilisszentkereszti fa kiszállításának és ezzel járó értékesítésének is szilárd alapja lenne."

A személyzeti viszonyok esetében rá kell mutatnunk, hogy míg a Földművelésügyi Minisztérium erdészeti szervezete háromfokozatú

volt /FM, erdőgazdaságok, erdőhivatalok/, addig a VKM alá tartozó erdészeti szervezete csak kétfokozatú volt. A minisztérium és az említett erdőhivatalok végezték a munkát. /A tinójárási erdőt - 1011,5 kh /582,1 ha/ - közvetlenül a minisztériumból kezelték./

Az erdőhivatalok 4000 kh-tól /2302 ha/ 6900 kh-ig /3971 ha/ terjedő területét kezelték. A miniszter a létszámot - Bund Károly vezetésével - öt főben állapította meg, míg az erdőhivatalokban a következők teljesítették szolgálatot.³³

K I M U T A T Á S

a közalapítványi erdőhivatalokról és azok tiszti személyzetéről

Té- tel:	Az erdőhi- vatal székhelye:	Kinek erdő- területét kezeli:	Terület kh.:	Fekszik		A kezelő erdőtiszt neve és állása:	Beosztott segéd- tiszt:
				mely vár- megyében	hány da- rab- ban		
1.	Pilismarót	vallásalap	6890,4	Esztergom Hont	2	Szporny Károly erdőtan.	--
2.	Pilis- szent- kereszt	vallásalap	4445,5	Pest	1	Pintér Sándor főerdő- mérn.	--
3.	Lengyel	vallásalap	2020,7	Tolna, Baranya	3	Lérey An- dor főer- dőmérn.	--
4.	Somlóvá- sárhely	vallásalap tanul. "	3580,1 2778,7 6358,8	Győr, Zala Veszprém Vas	8	Klausber- ger József erdőtan.	Szoják Károly erdő- mérnök
5.	Vajszló	vallásalap lakócsai apátság kaposfői prépostság	2008,6 2259,1 662,3 4930,0	Baranya, Somogy	7	Vajda Gyula erdőta- nácsos	--
6.	Telki	vallásalap apátság	1834,9 2665,0 4499,9	Esztergom Pest	6	Lászlóffy Ernő fő- erdőmérn.	--
7.	<u>A központ- ból keze- lik:</u>	vallásalap "	800,0 211,5	Cegléd Tinójárás /Bács-m./	1	-- --	--
8.	Szekszárd	tanulm.alap egyetemi "	3412,9 1656,6 5069,5	Tolna	5	Klausber- ger Károly főerdőtan.	--
9.	Pécsvárad	egyet.alap	7610,3	Baranya	3	Kubicza István főerdőtan.	Somogyi Zoltán erdőmérn.
10.	Bátaszék	Theresia- num alap	6231,0	Tolna	3	Schenken- gel László erdőtan.	Kallivoda György s. erdőmérn.

x

Kezeli ezenfelül a Gyűjteményegyetem gr. Apponyi Sándor-alapítványának 2100 kh. erdejét.

Az altiszti személyzet /erdőőrök/ létszámát úgy állapították meg, hogy egy erdőőrre mintegy 550 kh /kb. 317 ha/ erdő jusson. Ez egyáltalán nem volt nagy terület, de figyelembe kellett azt is venni, hogy az erdők több darabban, 220-400 kh-os /127-230 ha/ részletekben feküdtek.

A jövőre vonatkozó elképzelések részben a gazdálkodást érintették, részben pedig szervezetiek voltak.

A gazdálkodással kapcsolatban kiemelték a faraktárak létesítésének szükségességét, ahonnan - megkerülve a fakereskedőket - a fát kisebb tételben, drágábban tudnak eladni. Figyelemre méltó volt az erdőműveléssel, erdőneveléssel kapcsolatban kifejtett nézet is. Hangsúlyozták a természetes felújítás elsődlegességét, "mert ez lomberdőkben jó sikerrel szokott járni, a mesterséges erdősítésnél olcsóbb, és mert a vele járó ritkító használatok során a 10-15 évig visszamaradó törzseken fokozott növekedés indul meg." A gyérítés a közalapítványi erdőkben a századforduló óta általános volt, ugyanakkor a 10-20 éves fiatalosok "tisztító vágás"-át is szorgalmazták.

A fafajokkal kapcsolatban megjegyezték, hogy a felújítások során a fenyőféléket is szorgalmazzák. A nagyobb mérvű elterjedésüket azonban a termőhelyi viszonyok és a "túlszaporodott vadállomány" akadályozza.

Az erdészeti ügyeket tárgyaló bizottság úgy látta, hogy a szervezeti változások szintén elkerülhetetlenek. Annak nem látták értelmét, hogy az erdőtiszti létszámot tovább csökkentsék, de bizonyos átcsoportosításokat tartottak szükségesnek.³⁴ Az volt ugyan is a helyzet, hogy az összes erdőből származó jövedelmet az erdészeti személyzet bére és egyéb illetményei, továbbá a nyugdíjasok juttatásai teljes mértékben felemésztették. Ilyen helyzetben természetesen fejlesztésre nem, legfeljebb csak szintentartásra volt pénz. Ezért a bizottság azt javasolta, hogy a központi személyzet /öt fő/ bérét, illetményét ne az erdők jövedelméből fedezzék, hanem az egyházi vagyonfelügyeletet ellátó személyzetéből. /Ez jelentős megtakarítást jelentett volna, hiszen a budapesti személyzet évente mintegy 25 ezer pengő fizetést, illetve fizetékkiegészítést vett fel.³⁵/

A szervezeti, de már a minisztériumi hatáskört is meghaladó változtatást jelentett volna a következő indítvány. Javasolták, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezdjen tárgyalásokat a földművelésügyi miniszterrel az alapítványi erdők egy darabba, lehetőleg értékeesebb termőhelyre való átcsoportosítása érdekében. /Ezt a cserét feltehetően az állami erdők bevonásával tervezték végrehajtani./ Ilyen tárgyalások azonban - ismereteink szerint - nem kezdődtek.

A jövedelmek emelésének egyik lehetséges útjának látták meg a vadászati bérleti szerződések emelését is. A vadászatról érdekes tudnunk, hogy egy vadászterület, Márianosztra volt házi kezelésben, míg a többi 22 vadászterületet bérbe adták. A bérleti díjak csekély voltára talán jellemző az a számadat, hogy míg Márianosztrán egyetlen szarvasbika lelövéséért 2000 pengőt fizettettek, addig a csaknem 2000 kh /1151 ha/ nagyságú vajszlói vadászterületért a bérlő évente csak 140 pengőt juttatott a vallásalapítvány pénztárába.³⁶

Az 1928-29-ben készített emlékirat természetesen nem változtatta meg alapvetően a közalapítványi erdők kezelését, nem tudott a gazdálkodásban lényeges változtatásokat elérni. Ahhoz azonban, hogy lássuk az egyes erdőhivatalok tevékenységét, és ebből megfelelő következtetéseket tudjunk levonni, további iratokat, adatokat kell megvizsgálnunk.

A lengyeli "Magyar Nemzeti Múzeum gr. Apponyi Sándor alapítványi uradalmá"-ról az 1927. évtől kezdve vannak iratok.³⁷ Ezekből megtudjuk, hogy az uradalomnak 2095 kh /1205,7 ha/ erdeje volt. Erre való tekintettel a vallás- és közoktatásügyi miniszter /gr. Klebelsberg Kuno/ 1927-ben hozzájárult ahhoz, hogy Lengyelben közalapítványi kir. erdőhivatalt állítsanak fel. Mivel azonban ez az uradalom magában nem tudott eltartani egy erdőmérnököt, a kezelést összekapcsolták a mágocsi vallásalapítványi erdő /4100 kh - 2360 ha/ kezelésével. Az erdőhivatalt az Apponyi-alapítvány tekintetében az alapítványi igazgatóságnak, az erdőkre nézve közvetlenül a VKM-nek rendelték alá. 1928-ban a hivatal vezetésére Mérey Andor főerdőmérnököt nevezték ki, aki fizetésének felét és természetbeni járandóságainak egészét az Apponyi-alapítvány fedezte.

Az uradalom költségvetése az 1928. évre 202 000 P bevételt és 132 000 P kiadást irányzott elő, amelyből a bevételek között 46 000 P jutott az erdőgazdaságra, míg a kiadásokból mindössze 10 000 P. A tényleges adatok talán még kedvezőbb képet mutatnak az erdőgazdálkodás eredményéről, mert 1928-ban 70 963,61 P, a kiadásokból viszont csak 15 735,83 P esett az erdőgazdaságra. Nagyjából ez a kép a jellemző a későbbi években is.

A világgazdasági válság /1929-1933/ rányomta bélyegét az uradalom gazdálkodására is. 1931-ben a faárakat mérsékelni kényszerült. Ugyanakkor rendkívüli fahasználatra kértek engedélyt, amit az FM-től végül is megkapnak. Ebből a túlhasználatból az uradalomnak 17 140,50 P többlet bevétele származott. Míg 1933-ban is a keménylomb hasáb tűzifa ára 9.-P ürm³-ként, a dorongé pedig 8.-P. Erdőművelésre viszonylag keveset költöttek. Még 1936-ban is mindössze 1970.-P szerepel a költségvetési javaslatban. A rendes erdősisítés területe 65,9 kh /37,9 ha/ volt, amelyre 1267.-P-t irányoztak elő, az 1,05 kh /0,60 ha/ terjedelmű csemetekert üzemeltetésére pedig 346,50 P-t. Az árak ekkor már emelkedtek. 1 ürm³ keménylomb hasáb ára már 12.-P volt. Az 1938-39. évre 94 038.- P bevételt terveztek az erdőgazdálkodásból, amelyben 89 663.- P faanyageladásból származott. Ugyanakkor a kiadások a személyzet fizetésével /10 442 P/ és új épületek építési költségeivel /6000 P/ együtt 49 413 P-t tettek ki. A fellendülés jele, hogy a birtokot már 1933-ban angolok akarták megvenni. Bátky Zsigmond főigazgató-helyettes azonban úgy nyilatkozott, hogy legfeljebb csak bérletről lehet szó. /A birtok végül megmaradt az alapítvány kezelésében./

Az uradalom erdeje legnagyobb részt cser és tölgyfából állt. 1933-ban csak 1900 m³ kitermelésére kapott az uradalom engedélyt. Mérey egyik jelentéséből kiderül, hogy mindössze 152 kh-t /87,5 ha/ tett ki a 60 évnél idősebb állomány és 420-at /241,7 ha/ a 40 évesnél idősebb. A faanyag értékesítésére rendszerint versenytárgyalást írtak ki.

Az 1936. évben készült favágatási terv

	5250 m ³	főhasználati
	240 m ³	előhasználati és
	660 m ³	gyérítési
összesen:	6150 m ³	fatömeg kitermelését

irányozta elő 65 677.- P értékben.

A vadászatot rendszerint értékesítették, legalábbis a szarvasbikák lelövését egyre emelkedő árakon tudták eladni. Úgy látszik jó híre volt az ottani vadállománynak, mert mind sűrűbben jelentkeztek az érdeklődők. 1937-ben a Hubertus Magyar Vadászati Iroda kft. tett ajánlatot szarvasbikák lelövésére, egyenként 600 P-ért. 1938-ban egy német vadász mindet meg akarta venni, és erre a célra 3600 P-t helyezett kilátásba. Végül is a lelövési szerződést a Sport - Turák kft.-vel kötötték meg.

1937-ben Genersich László személyében új vezetőt neveznek ki az erdőgazdasághoz. Genersich mint közalapítványi erdőmérnök 1937. aug. 3-án vette át hivatalát. Ebben az időben 5 erdőőr volt alkalmazásban, akik közül kettő havi 50.- pengő, három pedig 35.- P fizetést kapott. Ehhez jött még 8.- P írószerátalány és 25.- P lőszerátalány. Jelentős volt a természetbeniek értéke: 16 ürm tüzifa, búza, rozs, árpa, azután tehértartás vagy teljes kukoricaföld.

A továbbiakban a legnagyobb területet jelentő pilisi erdők néhány gazdálkodási adatát tekintsük át.

A telki erdőhivatal első üzemtervét 1886-ban hagyták jóvá. Az üzemterv 60 éves átmeneti /80 éves végleges/ vágásfordulóval szálerdő üzemben történő gazdálkodást írt elő.³⁸ Különösen kiemelték, hogy az erdőkben a vetővágást /vagy annak szándékolt idejét/ megelőző 5 évben, a végvágás után pedig 20 éven át a legeltetést tilalmazni kell. Ugyancsak megtiltották a legeltetést minden 20 évnél fiatalabb erdőben, a kopár területeken és az erdők közé zárt tisztásokon. Ez - a korabeli viszonyok- illetve a legeltetési szokások ismeretében - igen szigorú követelmény volt. Ugyanakkor utaltak arra is, hogy a megkezdett kopárerdősírtések igen szép reményekre jogosítanak.

1920-ban végezték el az 1905-1924-re vonatkozó üzemátvizsgálási munkálatokat.³⁹ Ekkor azonban kénytelenek voltak megállapítani, hogy az 1905., 1906. és 1911. évi szárazság következtében

nemhogy az új telepítések, de a felújítások, pótlások is gyengén sikerültek. Ugyanakkor mutattak rá arra is, hogy mind a fő-, mind a mellékhasználatokat nem végezték el az üzemterv által adott lehetőségek szerint. Ennek legfőbb okát a háború alatti munkáshiányban látták. Különösen a nevelővágások elmaradását jelölték súlyos mulasztásnak.

1926-ban kezdtek hozzá az új üzemterv készítéséhez, amely munkából a főbb gazdasági elveket tartalmazó jegyzőkönyv fennmaradt.⁴⁰ Ezek szerint a 2659,5 kh /1530,5 ha/ összes területen a korosztályviszonyok a következőképpen alakultak:

	Tisztás kh /ha/	1-20 éves kh /ha/	21-40 éves kh /ha/	41-60 éves kh /ha/	61-80 éves kh /ha/	81-100 éves kh /ha/
Üzemen tartott tagok	184,8 /106,4/	731,3 /420,9/	683,0 /393,1/	436,0 /250,9/	192,0 /110,5/	23,0 /13,2/
Csatolt erdőrészek	-	54,5 /31,4/	13,1 /7,5/	-	-	-
Üzemen kívüli tagok /Erdősítendő kopárok/	60,8 /35,0/	64,3 /37,0/	13,3 /7,7/	35,4 /20,4/	3,4 /2,0/	9,6 /5,5/
Összesen	245,6 /141,3/	850,1 /489,2/	709,4 /408,3/	471,4 /271,3/	195,4 /112,5/	32,6 /18,8/

A fafajok eloszlása pedig ez volt:

- tisztás	9,91 %
- kocsányos tölgy	0,27 %
- kocsánytalan tölgy	24,81 %
- cser	30,26 %
- bükk	3,03 %
- gyertyán	15,22 %
- feketefenyő	5,59 %
- erdeifenyő	0,78 %
- akác	2,97 %
- egyéb lombfa	7,16 %

Visszaszorítandó fafajnak jelölték meg a gyertyánt, illetve az akácot. Ez utóbbit kizárólag a vízmosások mentén tartották tenyészthetőnek. Vágáskorát pedig 30 évben állapították meg.

Míg az 1886. évi üzemterv a 80 éves fordát jelölte meg elérendő célnak, addig 1926-ban már 100 évet kívántak elérni. Ezt úgy gondolták, hogy félfordaszonként 10-10 évet emeltek volna a vágásokon.

Az üzemtervek jóváhagyásával kapcsolatban megjegyezzük, hogy hiányolták abból a fatermessel kapcsolatos grafikonokat és a tulajdonjogi változást leíró részt.⁴¹ Ezeket - a vallás- és közoktatásügyi miniszter kérésére - a földművelésügyi miniszter elengedte. Annál is inkább, mert a vagyoni változást - miként azt tanulmányunk más részeiben is látjuk - alig lehetett kinyomozni, leírni.

Az üzemterv rendelkezéseinek betartását továbbra is a mellékhasználatokkal kapcsolatos igények kielégítése veszélyeztette a legjobban. Példaképpen egy alomhasználati esetet idézünk.⁴²

1932 márciusában a budajenői lakosok a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz fordultak, hogy számukra alomhasználatot engedélyezzenek. Innen - mivel erdőfelügyeleti szempontokat is érintett - az ügy a Földművelésügyi Minisztériumba került át. A budajenőiek levelükben az előző évi rossz termésre hivatkozva kérik, hogy az "amúgy is elcsigázott állataik" számára erdei alomhasználatot engedélyezzenek. Csak így tudják állataikat átteleltetni, az új fűig megtartani.

A földművelésügyi miniszter - egyeztetve a kultuszminiszterrel - engedélyezte az alomhasználatot, de a következő kikötéseket tette:

- az erdőtiszt jelöli ki a használat helyét;
- az alom /felső rétege/ csak favillával, száraz helyen gyűjthető;
- az alomhasználatot csak a kizöldülésig szabad gyakorolni;
- az üzemtervbe be kell jegyezni az alomhasználat helyét, tartamát és mennyiségét.

Ennek megfelelően heti két napon engedélyezték a gyűjtést, és szekerenként egy pengő díjat szedtek.

Visszatérve még az 1927-1946 között érvényes üzemtervre - amelynek egy példánya fennmaradt⁴³ -, megtudjuk belőle, hogy az 1924. évi viharkárosított területet tarra vágták, majd megfelelően felújították. /1922-ben az "Erdészeti Lapok"-ban írtak Telki-környéki alátelepítésekről is.⁴⁴/

Az üzemterv szerint évente átlag 3780 m^3 nettó fatömeg kitermelését lehetett elvégezni. Ez mintegy $30,3 \text{ kh} / 17,4 \text{ ha}$ évi vágásterületnek felelt meg. Gyérítés $650,7 \text{ m}^3$ volt, ami $65 \text{ kh-t} / 37,4 \text{ ha}$ jelent. Az üzemen kívül helyezett területeken pedig $1244 \text{ m}^3 / 13 \text{ kh} - 7,5 \text{ ha}$ volt. Így összesen mintegy 5000 m^3 -re lehet számítani.

10 év alatt a kiegészítendő fiatalosok területe $412,4 \text{ kh} / 237,3 \text{ ha}$ volt, amely $125,9 \text{ kh} / 72,5 \text{ ha}$ területnek felelt meg. Az összes mesterséges felújítás területe $455,7 \text{ kh} / 262,2 \text{ ha}$ volt. Az 1936. évi üzemátvizsgálás azt állapította meg, hogy a főhasználatok területe $75,5 \text{ kh-dal} / 43,5 \text{ ha}$, ill. 4961 m^3 -rel kevesebb, a gyérítések területe $79,8 \text{ kh-dal} / 45,9 \text{ ha}$, ill. 8285 m^3 -rel több volt a tervezettnél. A tisztítás is elmaradt az üzemtervben előírthoz képest.

A pilismaróti erdőhivatal üzemtervét vizsgálva⁴⁵ azt látjuk, hogy az 1884-ban készült első üzemterv öt üzemosztálya /A-E/ közül az elsőben, az "A"-ban - miként már említettük - cserhántóüzem volt. Ennek az átlagos kora akkor 8 év. Általában pedig fiatalok voltak minden üzemosztályban az állományok. Különösen érvényes volt ez a Dunához /szállítási lehetőségekhez/ közel eső területeken. Az 1928-tól érvényes üzemterv készítésekor a korosztályok aránya a következőképpen alakult:

	1884-ben	1928-ban
1 - 20 éves	50 %	21 %
21 - 40 éves	28 %	30 %
41 - 60 éves	2 %	41 %
61 - éves	20 %	8 %

A múlt század végén a bükk és a cser jelentős arányt képviselt, míg 1928-ban a fafajok aránya a következő:

tölgy	56,5 %
cser	6,6 %
bükk	13,5 %
gyertyán	19,7 %
kőris	2,2 %

A többi fafaj %-os aránya nem érte el egyenként az 1 %-ot.

A századfordulón az uradalmi erdők nagy része körül drótke-
rítést építettek, amit 1918-ban leromboltak. Mint már említettük,
1918-ban 11 km hosszú erdei vasút épült a Malom-völgyben a Disznós-
árok alsó részéig.

Az 1928-ban készült üzemtervben már csak egyetlen gazdasági
osztályt alakítottak ki, az "A"-t. /Az "E" átkerült Pilisszent-
kereszthez,⁴⁶ míg a többit összevonták./ Ennek alapján folyt az-
után a gazdálkodás egészen századunk közepéig.

A két jellegzetesen hegyvidéki erdőhivatal után célszerű egy
pillantást vetni a közalapítványi uradalmakban megvalósuló erdőte-
lepítésekre is. Erre a legjobb példa Sárszentágota.

A Sárréten a vallásalap tulajdonában 1150 ha föld volt. A
birtok mezőgazdasági művelésre alkalmas része bérbe volt adva, a-
hol a bérlők gyakran változtak. Az uradalom az 1930-as évek köze-
pén nagyobb erdőtelepítésre határozta el magát. A munkálatok ter-
vezője Balsay Miklós, a kerületvezető erdész pedig Junberger Ist-
ván volt.⁴⁷

A telepítések tervezésében, kivitelezésében az ország legjobb
alföldfásítói segítettek, adtak szaktanácsot. Így Magyar Pál, Tú-
ri Elemér és Tuzson János. Az utóbbi főleg a nemesnyárok ülteté-
sét szorgalmazta. Az 1936-tól 1945-ig ültetett 550 ha fafajmeg-
oszlása a következő volt:

200 ha kocsányos tölgy

150 ha nemesnyár

150 ha akác

50 ha egyéb fafaj

A 150 ha-nyi nyárnak

75 %-a korai nyár;

15 %-a lengyel nyár;

5 %-a illatos nyár és

5 %-a kínai, balzsamos és óriásnyár volt. A munkákra visszaemlékező Balsay Miklós megjegyzi, hogy a telepített 150 ha-nyi nyárból az első 3-4 évben 60 ha kipusztult, de 50 ha is alig érte meg a 25 éves vágáskort. Mindez bizonyította, hogy a felfsorolt ^{erd}nemesnyárfélék a Sárrétre nem valók.

A munkák nagyságára jellemző, hogy 1936-tól évente csaknem 100 ha elsőkvitelű erdőtelepítést valósítottak meg. 8 fogat vett részt a telepítésekben, ápolásban. Sárszentágota jelentőségének növekedését mutatja, hogy ott az 1940-es évek elején önálló erdőhivatalt szerveztek.

Végül nem érdektelen áttekintnünk a közalapítványok ügyvitelét és szervezetét is.⁴⁸

A központi szervezetet a VKM VIII/2. ügyosztálya jelentette. Az ügyosztály vezetője a miniszter által kinevezett államtitkár /legutóljára dr. Stolpa József/ volt. Az ügyosztály keretén belül működött:

- Központi erdészeti ügyosztály. Vezetője erdőmérnök lehetett, aki miniszteri tanácsosi rangban szolgált. Három előadó, akikhez a 12 erdőhivatal /Bátaszék, Budapest, Buják, Lengyel, Pécsvárad, Pilismarót, Pilisszentkereszt, Sárszentágota, Somlóvásárhely, Szekszárd, Telki, Vajszló/ tartozott. Ugyancsak a központi erdészeti ügyosztály kötelékében dolgozott az erdőrendezőség is.
- Központi számvevőség. Legfontosabb feladata a központi vagyonkezelés ellátása volt. A vagyonkezelésről a következőket érdemes tudni.

Az erdőhivatalok minden év június 1-jéig kötelesek voltak a következő gazdasági év /július 1-től június 30-ig/ előírányzott bevételeit és kiadásait, azaz a költségvetést a központnak

benyújtani. A minisztériumban ezt a költségvetést a különböző osztályok ellenőrizték, majd átadták a közalapítványi tulajdosok haszonélvezőinek, illetve megbízottaiknak /hercegprímási hivatal, egyetemi rektori hivatal stb./. Az ottani bizottságok a költségvetési tervezetet tételenként ellenőrizték, ha kellett módosították, majd visszaküldték a VKM-be. Az ottani ügyosztály az így jóváhagyott költségvetéseket a központi számvevősséggel az egyes alapok szerint összegezte, majd kiküldte az erdőhivataloknak. A továbbiakban ezt kötelező volt betartani. /Megjegyzendő, hogy a költségvetés fahasználati tételei mindig összhangban voltak az érvényes üzemtervben előírt vágástervi adatokkal./

A költségvetés betartását az erdőhivatalok minden gazdasági év végén zárszámadásban mutatták ki. Ezeket a zárszámadásokat a VIII/2. ügyosztályhoz minden év augusztus 31-ig kellett beküldeni.

A pénzkezeléssel kapcsolatban tudnunk kell, hogy minden egyes erdőhivatalnak a budapesti "Nemzeti Hitelintézetnél" folyószámlája volt. A költségvetésben jóváhagyott kiadásokra a minisztérium számvevőssége az egyes erdőhivatalok "előlegszámlájára" előleget rendelt. /Ez volt a hitelkeret./ Ugyanakkor az erdőhivatalok minden bevételüket ugyanezen pénzügyintézetnél vezetett "szállítmánszámlára" utalták át. Mind az előleg-, mind az utalvány számla állapotáról az erdőhivatalok havonta kimutatást kaptak. Sőt a pénzügyintézet a VIII/2. ügyosztályt is havonta értesítette az egyes erdőhivatalok pénzügyi helyzetéről. Így a minisztérium számvevőssége naprakész adatokkal rendelkezett a gazdaságok, illetve az alapok pénzügyi helyzetéről.

Az erdőhivatalok szervezete, ügyintézése és munkarendje szintén érdekes lehet a számunkra.

Az erdőhivatal vezetője, illetve beosztottja csak okleveles erdőmérnök lehetett, míg az adminisztratív munkákat általában irodai erdőőr végezte. Az erdők közvetlen kezelését pedig az államileg szakvizsgázott erdőőrök.

Az erdőhivatalok ügyintézésének egyik alapvető része volt a következő gazdasági évre előirányzott "fahasználati vágásterv" összeállítása, amelyet minden év április 30-ig kellett elvégez-

ni. Ebben gazdasági osztályonként és erdőrészletenként állították össze mind a fő-, mind a mellékhasználat fatömegét. Ugyancsak itt szerepelt a fahasználattal összefüggő újraerdősítési kötelezettség, illetve minden erdőművelési munka. Az elkészített vágásterveket a központi előadó ellenőrzése után a minisztérium hagyta jóvá. /A kerületi állami erdőfelügyelőség szintén ennek alapján ellenőrizte az üzemtervi előírások betartását./

A jóváhagyott vágásterv alapján állították azután össze a már említett erdőhivatali költségvetést. A költségvetés két fő részből állt, mégpedig a bevételi és a kiadási részből. Ezek különböző számlákat tartalmaztak. Így például bevételi számlák voltak: szerfaeladás, tűzifaeladás, előhasználati faanyag eladás, mellékhasználati bevétel stb. Kiadási számlák: a személyzet fizetése, fatermelés, szállítás, erdősisítés, építkezés, épület- és útfenntartások stb.

Az erdőhivatal a költségvetéssel egyidejűleg a faanyag - helyi árszintnek megfelelő - "árszabályzatát" is javasolta, amelyet azután a központi igazgatás kötelezően elrendelve jóváhagyott.

Az erdőőrsek minden héten jelentést tettek az előző hét ütemmenetéről. Ha volt kifizetendő munkabér, akkor a jelentéssel együtt a részletes "bérjegyzéket" is beterjesztették. A bérjegyzékek kifizetését az erdőhivatali erdőtiszt, sok esetben pedig a minisztériumi számvevőség kiküldöttje ellenőrizte.

Amint valamely erdőrészben a fatermelési munka elkészült, az erdőország kimutatása alapján az erdőhivatal a faanyagot fafajonként és mennyiség szerint "leltárba" vette. A leltárt - sok esetben helyszíni ellenőrzés után - a minisztérium hagyta jóvá. A jóváhagyott leltár alapján készült el a favágatási bérjegyzék. A kitermelt faanyagot ugyanakkor bevezették az erdőhivatali "anyag-számadás" bevételi oldalára is. Az értékesítéskor átkerült az anyag-számadás kiadási oldalára, míg a befolyt pénzösszeg a "pénztárkönyv" bevételi oldalán szerepelt.

Az erdőhivatal pénztára 10 ezer pengő készpénzre volt biztosítva. A pénztárkönyvben vezetett bevételeket és kiadásokat tételesenként vezették még a "számlakönyvben" is, mégpedig a jóváhagyott költségvetés tételei szerint. Tehát az erdőhivatal anyag- és pénzkezelése bármilyen ellenőrzéskor feltárható, elszámolható volt.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy az alapítványi erdők területaránya az első világháború után nőtt, hiszen a korábbi 1,1 % helyett a magyarországi erdőknek 2,8 %-a⁴⁹ tartozott valamilyen alapítványhoz. Ugyanakkor azonban rá kell mutatnunk, hogy ezeknek az erdőknek az értéke meg sem közelítette a korábban birtokolt hegyvidéki fenyvesekét, illetve lapályi tölgyesekét. Ez következett a termőhelyi, a fafajokat érintő viszonyokból, de következett az erdők általános, az évszázad első két évtizedében végzett túlhasználatokból. Így érthető, hogy az 1920-as évek végén az erdők jövedelme csak az erdőket kezelő személyzet bérét, illetményeit fedezte. Bár a pontos számadatokat nem ismerjük, de tudjuk, hogy az 1930-as évek második felében javult a helyzet, hiszen nagyobb arányú beruházásokat /erdőtelepítéseket/ is végeztek a közalapítványi területeken. Ehhez megfelelő szervezetet építettek ki. Ugyanakkor éberem őrködtek a birtokok gazdálkodása felett, amely végül is az alapítványok céljait szolgálta. Az erdők állapota javult, sőt néhány kérdésben /például a nyártelepítésben/ országos szempontból is figyelemre méltó kezdeményezéseket tettek. Mindez nem mond ellent annak, hogy a közalapítványi erdők, erdőgazdálkodás csak a helyi, illetve a közvetlen környéki faellátásban játszott szerepet.

1945-ben a közalapítványi uradalmak, bennük az erdők is állami tulajdonba kerültek. Új fejezet kezdődött mind az erdők, mind az alapítványok kezdeményezettjei életében.

JEGYZETEK

- 1/ KOLOSVÁRY B.: Magánjog. /Bp., 1930./ 102. old.
- 2/ SZLADITS K.: I. A magyar magánjog vázlata. /Bp., 1933./ 74-77. old.
- 3/ APPONYI A. - APÁTHY J.: A magyarországi katolikus vallás és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálására a képviselőház 1880. szeptember 30-i üléséből kirendelt bizottság előadójának jelentése. /Bp., 1883./ 5. old.

- 4/ Lásd erről: A Nemzeti Közművelődési Alapítványra vonatkozó hatályos jogszabályok. /Bp., 1940./
- 5/ A vagyronról lásd: A m.kir. közalapítványi uradalmak ismertetője. /Bp., 1885./, A kincstári...birtokok területének...ki-mutatása. /Bp., 1895./, A magyar vallás-alap hajdan és most. /H.é.n./, KARÁCSONY J.: Magyarország egyháztörténete. /Nagyvárád, 1915./
- 6/ A magyar vallás-alap hajdan és most. /H.é.n./ 135-139. old.
- 7/ TAGÁNYI K.: Magyar erdészeti oklevéltár I-III. /Bp., 1896./ II. 233. és 237. sz.
- 8/ Uo. II. 254. sz.
- 9/ Uo. II. 264. sz.
- 10/ Uo. II. 253. sz.
- 11/ A m.kir. közalapítványi uradalmak ismertetője. /Bp., 1885./ 1. old.
- 12/ PINTÉR J.: Föld- és regálébérletek a vallásalapítványi uradalmak ceglédi gazdasági kerületében a XIX. század utolsó harmadában. Agrártörténeti Szemle 1973. 3-4. 471. old.
- 13/ HOFFMANN S.: A magyarországi egyetemi, tanulmányi, vallásalapítványi és megürült egyházi javak birtokaihoz tartozó erdőségek ismertetése. Erdészeti Lapok /EL./ 1873. 242-243. old.
- 14/ A m.kir. Földművelésügyi Ministerium működése. 1894. Erdészet 7. old.
- 15/ Bedő A.: A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. /Bp., 1885./ I. 94-95. old.
- 16/ ENDRES M.: Handbuch der Forstpolitik. /Berlin, 1905./ 16., 27. és 641. old.
- 17/ Lásd: 13/242.old.
- 18/ Lásd: 13/
- 19/ Az alapítványi jószágok erdőségeinek jövedelmezősége. EL. 1783. 179-180. old.
- 20/ Lásd az uradalomról: HOFFMANN S.: A pilis-maróthi uradalom alapítványi erdőgazdaságának leírása. EL. 1875. 514-523. old.
- 21/ Magyar Országos Levéltár /OL./K-168. 1189. kötet. 1884. évi erdőfelügyelői jelentések. Krassó-Szörény vármegye.
- 22/ Uo. Temesvári erdőfelügyelőség.
- 23/ Uo. K-184. 55.650/1935/2. (16.748/1920/B/4.) (104.992/1915/A/1.)
- 24/ Uo. (55.111/1903/4.)

- 25/ Uo. (16.748/1920/B/4.)
- 26/ EMBER Gy.: A m.kir. Helytartótanács ügyintézésének története. /Bp., 1940./ 168-174. old.
- 27/ A m.kir. közalapítványi uradalmak ismertetője. /Bp., 1885./ 6. old.
- 28/ Változások a közalapítványi erdészeti szolgálatnál. EL. 1875. 38. old.
- 29/ Erdészeti Statisztikai Közlemények 1927. /Bp., 1929./ II. Magyarország erdeinek...megoszlása... /melléklet/
- 30/ M.kir. Vallás és Közoktatási Minisztérium közalapítványi birtokok területkimutatása. /Bp., 1934./ 13. l.
- 31/ Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évre. /Bp., 1936./ 48-49.l.
- 32/ Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára /MMA./ III. 3689. /Csákvári Esterházy-uradalom iratai./
- 33/ Uo. III. 3694. /Csákvári Esterházy-uradalom iratai./
- 34/ Uo. III. 3697. /Csákvári Esterházy-uradalom iratai./
- 35/ Uo. III. 3695./Csákvári Esterházy-uradalom iratai./
- 36/ Uo. III. 3692. /Csákvári Esterházy-uradalom iratai./
- 37/ OL. K-730.
- 38/ Uo. K-184. 55.650/1935/2. (14.063/1932/2.) (20.073/1926/4.)
- 39/ Uo. (16.748/1920/B/4.)
- 40/ Lásd: 38/
- 41/ Uo. (2196/1928/4.)
- 42/ Uo. (14.063/1932/2.)
- 43/ Pest Megyei Levéltár. XV/1.328. A Magyar Kath. Tanulmányi Alap Telki-Jenő-Páty gazdasága. Rendszeres gazdasági üzemben 1927-1946.
- 44/ Alátelepítéssel kapcsolatos felújítás a telkii közalapítványi uradalomban. EL. 1922. 186-189. old.
- 45/ Pilisi Parkerdőgazdaság. Pilismaróti Erdészet. A magyar kath. vallásalap Pilismaróti "A" egyetlen gazd. osztályának rendszeres gazdasági üzenterve. 1928-1947.
- 46/ A pilisszentkereszti erdőkről lásd bővebben: DOBAY P.: A pilisszentkereszti erdészet története. Az Erdő 1974. 69-74. old.

- 47/ BAKSAY Miklós /Székesfehérvár/ levélbeli közlése /1989. okt. 25./ alapján.
- 48/ KUBICZA László /Érsekújvár/ levélbeli közlése /1990. II. 1./ alapján.
- 49/ LESENYI F.: A magyar erdőgazdaság története és ma helyzete. /Bp., 1936./ 22. old.

1. számú melléklet

Az 1929. évi XXXIII.tc.-kel létrehozott Nemzeti Közművelődési Alapítvány szervezetéről és az alapítvány szerveiről intézkedő 4000/1929. évi ME.sz. rendelet szerint az alapítványi bizottság elnökből és öt tagból áll, akiket öt évi időtartamra neveznek ki. A bizottság üléseit szükséghez képest, de legalább félévenként egyszer tartja. A bizottságot az elnök hívja össze. Határozatképességéhez legalább 3 tag jelenléte szükséges. Határozatait szótöbbséggel hozza, szavazategyenlőség esetén az elnök szava dönt. A főgondnokot a miniszterelnök az említett miniszterrel egyetértésben nevezi ki 5 évre szólóan. Az alapítvány ügyeit a főgondnok intézi és ő képviseli az alapítványt harmadik személyekkel szemben. A főgondnok a felügyeleti hatóság, az alapítványi bizottság és az alapítványi tanács határozatai szerint jár el.

Az alapítványi tanács az alapítvány vagyoni ügyeinek intézését irányítja. A tanács elnökből és hat tagból áll. Tagjai a miniszterelnök, a pénzügyminiszter 1-1 képviselője, a közalapítványi királyi ügyigazgató és három kinevezett tag. Az elnököt és a kinevezendő három tagot a miniszterelnök és az illetékes miniszter nevezi ki, úgy, hogy közülük egy gazdasági, egy pénzügyi és egy jogi képzettséggel rendelkező legyen. A tanács szükséghez képest tartja üléseit, a főgondnok kérelmére is összehívható. Határozatképességéhez az elnök és legalább négy tag jelenléte szükséges. Ülésein a jegyzőkönyvet az alapítványi iroda főnöke /vagy helyettese/ vezeti, aki megbízás esetén előadói teendőket is végez. A hozott határozatokat a főgondnok terjeszti fel jóváhagyásra a fő-

felügyeleti hatósághoz és a főgondnok hajtja végre a jóváhagyott határozatokat.

Az alapítvány évi költségvetését, az alapítványi vagyonállagáról, a jövedelmekről és azok felhasználásáról szóló évi jelentést, valamint az alapítvány évi zárszámadását a főgondnok bemutatja az alapítványi tanácsnak, és ő terjeszti fel a tanács határozatával együtt a főfelügyeleti hatósághoz. A főfelügyeleti hatóság jóváhagyó határozatát az alapítványi bizottsággal is közli.

Az alapítványi iroda látja el a bizottság, a főgondnok és a tanács ügykezelését. Létszámát a főfelügyeleti hatóság állapítja meg, kinevezi főnökét. Személyzetét a főgondnok alkalmazza. Illetményüket a főfelügyeleti hatóság állapítja meg, munkaviszonyukra a magánalkalmazottak jogaira vonatkozó jogszabályok irányadók. Hatálybalépett 1929 szept. 22-én.

2. számú melléklet

A "Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor alapítványa" alapítólevele, vagyonkezelési szabályzata és ügykezelése. (Részletek. Magyar Országos Levéltár. K-730. 1927/6.)

Gróf Apponyi Sándorné szül. Esterházy Alexandra lengyeli /Tolna m./ nagybirtokos "néhai nagynevű férje, gróf Apponyi Sándor v.b.t.t. királyi tárnokmester, a kiváló könyvgyűjtő és tudós emlékének megőrkítésére, a tudomány művelésének istápolására és hazánk kultúrájának fejlesztésére a férjétől néhai gróf Apponyi Sándortól örökölt s az alábbiakban részletesen körülírt vagyonságokat az ide fűzött s a jelen alapítólevél egészítő részét alkotó, ajándékozási szerződéssel az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kötelékébe tartozó Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta azzal a meghagyással, hogy az ajándékozott vagyonságokból az alábbiakban részletesen körülírt rendeltetésű alapítvány létesíttessék."

Ennek a célnak megfelelően az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Igazgatótanácsa az 1927. június 3-án tartott ülésén elfogadta a "Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor alapítványa" alapítólevelét. Az alapítólevél 1. pontja rögzíti, hogy a magyar főúr az 1925. évi I. törvénycikkbe iktatott ajándékozási szerződéssel a lengyeli kastélyában volt könyvtárát a Nemzeti Múzeumnak a-

jándékozta, amelyet a Széchenyi könyvtárban a nemzet közkinccsént őriznek. Az alapítvány célja tehát közelebbről a Nemzeti Múzeum könyvtári és régészeti osztályának gyarapítása, az idevonatkozó tudományágak istápolása és fejlesztése.

Az alapítvány vagyontát ingó és ingatlan "vagyonságok" képezik. Ezeket az ajándékozási szerződés illetve annak mellékletei részletesen felsorolják. Az ingatlan a lengyeli uradalom, amelynek kiterjedése 3314 kh, benne 2095 kh erdővel. Ennek területét és tartozékait az 1926 november - 1927 január közötti időben végrehajtott átvételi és becslési eljárás mérte fel. Az uradalomhoz kastély tiszti lak, valamint erdő- és mezőgazdasági épületek, továbbá malom és téglarégető tartozott.

Az állagában mindenkori csorbíthatatlanul fenntartandó alapítványi vagyon közvetlen kezelését az alapítvány igazgatósága látja el. Az igazgatóság az elnökkel együtt hét tagból áll. Az igazgatóság elnöke a Gyűjteményegyetem mindenkori elnöke. Az igazgatóság tagjai: a Gyűjteményegyetem mindenkori ügyvezető-alelnöke az igazgatóságban is a Gyűjteményegyetem elnökének helyettese; a Nemzeti Múzeum főigazgatója; a Gyűjteményegyetem által saját kebeléből választott három tag, akik közül egyet a Nemzeti Múzeum tárának vezetői közül kell választani; a mindenkori közalapítványi igazgató. Az igazgatóságba szükség esetén szakértő tagok is meghívandók, akiknek jogkörét és működését a vagyonkezelési szabályzat és ügyrend állapítja meg. Az igazgatóság állandó tagjainak megbízatása 5 évre szól.

Az alapítványi vagyon jövedelmeinek felhasználása.

Az alapítványi vagyon jövedelmeiből elsősorban teljesítendőek mindazok a kötelezettségek, amelyeket az alapítvány az ajándékozási szerződésben magára vállalt, nemkülönben fedezendőek a vagyon állagának fenntartására és kezelésére és a kellő beruházásokra szükséges kiadások.

Az alapítványi vagyon ezek után fennmaradó tiszta jövedelméből legalább 5 % évenként tartalékalap létesítésére fordítandó, amelynek kezelése és felhasználása felől a vagyonkezelési szabályzat és ügyrend intézkedik.

ha-
más,
ni.
ég-
apítvá-
nyeknek,

Az alapítvány szabadon felhasználható jövedelmei a jelen alapítólevél 2. pontjában körülírt célmeghatározáshoz híven s az ajándékozási szerződés meghagyása szerint a Nemzeti Múzeum főigazgatója által elsősorban a Nemzeti Múzeum könyvtári és régészeti gyűjteményeinek a gyarapítására és tudományos munkálataira fordítandók, ezen felül pedig a lehetőséghez képest a Nemzeti Múzeum egyéb tudományos természetű céljaira is fordíthatók.

A Nemzeti Múzeum főigazgatója a jövedelmek felhasználásáról az igazgatóságnak évenként jelentést tesz. Utóbbi pedig ezt a zárszámadással és a következő évi költségvetéssel a Gyűjteményegyetem Tanácsához terjeszti fel elfogadás végett. A Tanács pedig mindezt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjeszti fel jóváhagyás céljából. Az alapítvány törvényes képviselője a közalapítványi kir. ügyigazgatóság.

Az alapítólevelet a Gyűjteményegyetem Tanácsának elnöksége, a Nemzeti Múzeum főigazgatója és az alapító grófné látta el aláírásával. Ezután felterjesztették a kormányzóhoz jóváhagyásra.

Az alapítólevél elfogadásával egyidőben adta ki a Gyűjteményegyetem Igazgatótanácsa a "Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor Alapítványa vagyonkezelési szabályzatát és ügyrendjét."

Eszerint az igazgatóság hatáskörébe tartozik minden olyan elhatározás és intézkedés, amelyet az alapítólevél vagy ez a szabályzat más szerv részére nem tart fenn. Kötelessége az igazgatóságnak az alapítványi vagyon állagának csorbítatlan megőrzése és fenntartása, értékének lehető gyarapítása, a rendes gazda gondosságával kezelése.

Az alapítvány ingatlan vagyona sem részben, sem egészében nem idegeníthető el. Ha ez mégis elkerülhetetlenül szükségessé válna, akkor ezt csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter előzetes engedélyével lehet végrehajtani. Az igazgatóság köteles az épületek, az élő és holt felszerelés biztosításáról gondoskodni.

Az igazgatóság köteles az alapítvány törzsvagyonához tartozó tem abban idővel befolyó készpénz-vagyont azonnal gyümölcsöző mó- ta a helyezni. Ez értékpapírokba ill. bankbetétekbe elhelyezést pítólevél. Módjában állt természetesen az igazgatóságnak ingatlan úr az 19a fektetni a pénzt, vagy a gazdaság élő- és holt felsze- sel a leny

relésének kiegészítésére fordíthatja azt. Az alapításkor a mezőgazdasági birtokrész házi kezelésben volt. A szabályzat ennek fenntartását írja elő, de azzal a kiegészítéssel, hogy szükséghez, ill. célszerűséghez képest a birtok egyes részei, a vadászati jog, vagy egyéb jogosítvány, a malom vagy egyes épületek bérbe adhatók. Bármely bérleti, vagy haszonbérleti szerződést az alapítvány törvényes képviselőjének közbejöttével kell megkötni, de csak felsőbb jóváhagyás mellett. A három évnél nem hosszabb időre kötött, és 1000 P bérértéket meg nem haladó szerződéseket a Gyűjteményegyetem Igazgató tanácsa, az ezt meghaladókat a vallás- és közoktatásügyi miniszter hagyja jóvá. A haszonbérbeadásokra nyilvános versenytárgyalásokat kell tartani. A házi kezelés fenntartása esetén az igazgatóság szakképzett és kellő gyakorlattal rendelkező intézőt köteles a gazdálkodás vezetésére alkalmazni. Az erdőt üzemterv szerint kell kezelni, az erdőgazdálkodás vezetésére okleveles erdőmérnököt alkalmazni. Az erdő az erdőrendészeti hatóságok felügyelete alatt áll. Mivel az erdő nem nagy terjedelmű, kezelését más, VKM felügyelet alatt álló birtok kezelésével össze kell kapcsolni. Az uradalmi tisztteknek az igazgatóság vagy az általa megbízott személy adhat utasítást.

Az uradalmi tiszttek kötelesek a birtokot a jó gazda gondosságával kezelni, minden károsítástól, idegen jogok keletkezésétől megóvni, a kellő takarékossgot mindenben szem előtt tartani, a jövedelmezőséget lehetőleg fokozni, stb.

Az uradalmi tiszttek az igazgatóság által megállaoított költségelőirányzat keretén belül teljesítik mindazokat a kiadásokat, amelyek a gazdasági üzem zavartalan viteléhez szükségesek. Az ezt meghaladó mértékű beszerzések és beruházások eszközzéséhez az igazgatóság előzetes engedélye szükséges. Az uradalmi pénztárat az uradalmi intéző kezeli. Az igazgatóság állapítja meg azt a maximális pénzösszeget, amely a házi pénztárában tartható. Az ezt meghaladó pénzbevételeket a Nemzeti Múzeum gazdaság hivatalába vagy más, az igazgatóság által megjelölt helyre kell azonnal beszállítani.

A gazdasági üzemterveket, a bértáblázatokat az évi költségelőirányzattal együtt minden év november végéig kell az alapítványi igazgatósághoz jóváhagyás végett felterjeszteni. Terményeknek,

állatoknak, bornak, stb. eladásához az igazgatóság engedélye szükséges. Az ilyen eladásokat nyilvános árverésen kell eszközölni.

Az ipari üzemek jövedelmezőségének fokozása a cél. Minden termelési szerződés csak az igazgatóság jóváhagyásával köthető. Az erdei termékek vagy nyilvános árverés útján, vagy faraktárból értékesíthetők. Az erdő bevételeiről és kiadásairól az erdőtisztnek külön anyag- és pénz- számadást kell vezetnie.

A tartalékalapot az alapítvány tiszta jövedelmének 5 %-ával mindaddig növelni kell, míg az a Gyűjteményegyetem Igazgató Tanácsának megítélése szerint annyira megerősödött, hogy céljainak megfelelni képes lesz. A tartalékalap az alapítványi tőkéhez csatolandó, és azt a célt szolgálja, hogy ebből az esetleges veszteségeket pótolják. Ilyen eset bekövetkezése után a tartalékalap pótlását azonnal meg kell kezdeni.

A hirtokhoz kegyúri jogokat és egyéb kötelezettségeket fenn kell tartani.

Az alapítványi igazgatóság székhelye Budapest, Pecsétjének körirata az alapítvány neve /l.fent./. Az igazgatóság szükséghez képest gazdaság, erdészeti, műszaki szakértőket hív meg tagként. Állandó szakértő tag a Nemzeti Múzeum gazdasági hivatalának mindenkor vezetője. Az igazgatósági ülésekre szükség esetén az uradalmi intéző és az erdőtiszt is behívható.

Az igazgatóság üléseit szükséghez képest tartja, de minden év február, június és december hónapokban feltétlenül tartandó. A februári ülés tárgya az előző évi számadások átvizsgálása, esetleg helyesbítése, jóváhagyása és a számadók részére a felmentvény megadása.

A júniusnak tárgya az előző költségvetési év zárszámadásának, valamint a következő év költségelőirányzatának megállapítása és jóváhagyása felterjesztésre.

A decemberi ülésen a következő évi üzemterveket az intézőség jelentéseit és javaslatait tárgyalják meg és adják ki az ezek alapján szükséges utasításokat.

Ezenkívül az igazgatóságot össze kell hívni, ha az elnök, a Nemzeti Múzeum főigazgatója vagy legalább három tag kívánja.

Az üléseket az elnök vagy az alelnök, akadályoztatásuk esetén a Nemzeti Múzeum főigazgatója vezeti. Utóbbi részvétele nélkül érdemi ülést tartani nem szabad. Hosszabb akadályoztatása esetén helyettesítéséről a Gyűjteményegyetem igazgatótanácsa intézkedik.

Érdemleges határozat hozatalához az elnökön /alelnökön, főigazgatón/ kívül még legalább három tag, fontosabb határozatok meghozatalához még legalább négy tag jelenléte szükséges. Fontosabb ügyeknek tekintendők: költségvetések, üzemtervek, zárszámadások megállapítása, szerződések megkötése, a gazdálkodási rendszeren, a tiszti személyzetben való változtatás, az alapítványi vagyon állagának bármely megváltoztatása, végül az ingatlanok megterhelése.

A határozatok egyszerű szótöbbséggel hozandók, szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt. Szakkérdésekben a meghívott szakértőket, jogi kérdésekben a királyi ügyigazgatót, számviteli kérdésekben a Nemzeti Múzeum gazdasági hivatalának vezetőjét minden esetben meg kell hallgatni. Az ülésekről jegyzőkönyvet kell felvenni, amelyet a Nemzeti Múzeum irattárában elkülönítetten kell megőrizni.

Az igazgatóság rendes és szakértő tagjait jelenléti díj illeti meg. Hivatalos utazásaikra az állami tisztviselőkre megállapított napidíjat és költségtérítést kapják. A szakértők által végzett rendkívüli munka díjazását az igazgatóság állapítja meg.